

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Sociale herkomst en politieke recrutering van Nederlandse kamerleden in 1968-II

Daalder, H.; Hubée-Boonzaaijer, S.

Citation

Daalder, H., & Hubée-Boonzaaijer, S. (1970). Sociale herkomst en politieke recrutering van Nederlandse kamerleden in 1968-II. *Acta Politica*, 5: 1969/1970(4), 371-416. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450943>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450943>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ACTA

TIJDSCHRIFT VOOR POLITICOLOGIE

POLITICA

REDACTIE

Prof. dr. P. R. Baehr, Drs. D. Boonstra, Drs. L. P. J. de Bruijn, Dr. N. Cramer, Drs. G. H. van Es (secretaris), Dr. L. van der Land.

Dit tijdschrift wordt uitgegeven onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek op gezag van haar commissie voor de publikatie, bestaande uit Prof. Dr. H. Daalder, Prof. Dr. H. Daudt, Prof. Dr. A. Hoogerwerf, Prof. Dr. G. Kuijpers.

BIJDRAGEN

en andere mededelingen voor de redactie zende men aan de redactie-secretaris, Drs. G. H. van Es, p.a. Instituut voor Wetenschap der Politiek, O.Z. Voorburgwal 187, Amsterdam-C (020-217878).

De kopij dient persklaar te worden ingezonden, in drievoud en in machineschrift.

BOEKEN TER RECENSIE

en boekbesprekingen zende men aan de boekenredacteur, Drs. D. Boonstra, p.a. Sociaalwetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, Koningslaan 22-24, Amsterdam-Z. Terugzending van ongevraagde recensie-exemplaren kan niet plaats vinden.

ADMINISTRATIE

Voor abonnementen en advertenties richt men zich tot de uitgevers J. A. Boom en Zoon, Hoofdstraat 87, Meppel (tel. 05220/1341). Postrekening 806864.

Acta Politica verschijnt driemaandelijks. De abonnementsprijs bedraagt f 22,50 per jaar (voor instellingen f 32,50 per jaar). Een studieabonnement kost f 14,- per jaar (maximaal gedurende 7 achtereenvolgende jaren). Losse nummers f 8,-.

Advertentietarieven: 1/1 pagina f 200,-; 1/2 pagina f 120,-; 1/4 pagina f 85,-. Bewijsnummers worden à f 2,- berekend.

Indien men het abonnementsgeld gireert voor een ander gelieve men op het girostrookjes duidelijk naam en adres van de abonnee te vermelden, ter vermijding van dubbele incasso.

SOCIALE HERKOMST EN POLITIEKE RECRUTERING VAN NEDERLANDSE KAMERLEDEN IN 1968 – II

door H. Daalder en S. Hubée-Boonzaaijer

In het eerste deel van dit artikel (verschenen in het aprilnummer van *Acta Politica*⁴⁹) publiceerden wij een aantal gegevens over de sociale herkomst van de Nederlandse kamerleden. Beroepsachtergronden, godsdienstige en sociale gelaagdheid en mobiliteit stonden daarbij in het middelpunt. In het nu volgend deel verschuift het accent meer naar politieke factoren, die hun invloed kunnen hebben doen gelden op de politieke bewustwording en candidering van kamerleden. De gegevens daarover hebben wij bovenal ontleend aan de mondelinge enquête, waaraan 70 leden van de Eerste kamer en 141 leden van de Tweede Kamer, die op 1 februari 1968 in de Staten-Generaal zitting hadden, hun medewerking verleenden. Terwille van de systematiek van de presentatie zullen wij deze politieke factoren in een drietal hoofdgroepen onderscheiden: (a) gegevens over de aard van het politieke milieu, waaruit kamerleden afkomstig zijn; (b) gegevens over de ontwikkeling tot politieke bewustwording en activiteit, die zich tegen de achtergronden van dit milieu bij kamerleden heeft voorgedaan; (c) gegevens over de politieke loopbaan – Dogan spreekt over de *cursus honorum*⁵⁰ – die de kamerleden hebben gevolgd voordat zij voor één der Kamers kandidaat werden gesteld.

Dit artikel pretendeert niet meer dan het systematisch bijeenbrengen van de resultaten van de enquête, die in eerste instantie slechts een beschrijvend onderzoek beoogde. In het slot van dit artikel zullen wij echter enige conclusies geven over de verschillen tussen Eerste en Tweede Kamer, en tussen de voornaamste partijen, zoals deze uit het eerder weergegeven materiaal naar voren komen.

IV DE AARD VAN HET POLITIEKE MILIEU WAARUIT KAMERLEDEN AFKOMSTIG ZIJN

Ons enquêtemateriaal bevat uitvoerige gegevens over de politieke belangstelling van de ouders van kamerleden, over de mate waarin deze ouders lid waren van politieke partijen, alsmede over de politieke activiteit die zij toonden in het aanvaarden van partijfuncties en functies in vertegenwoordigende lichamen. Voorts beschikken wij, meer alge-

⁴⁹ *Acta Politica*, 5 (1969-1970), pp. 292-333.

⁵⁰ Mattei Dogan, 'Political Ascent in a Class Society: French Deputies 1870-1945', in Dwaine Marvick ed., *Political Decision-makers: recruitment and performance*, Glencoe, 1961, p. 67 e.v.

meen, over gegevens in hoeverre naast de ouders van het kamerlid andere familieleden specifieke politieke activiteiten aan de dag hebben gelegd of nog aan de dag leggen. Wij zullen dit materiaal eerst nagaan voor de afzonderlijke Kamers als totaliteit. Daarna zullen wij bezien óf — en zo ja welke — verschillen tussen de partijen bestaan in de politieke activiteit van ouders en andere familieleden.

(a) *Politieke belangstelling, partijlidmaatschap en politieke functies van de ouders* — Om na te gaan in hoeverre kamerleden afkomstig zijn uit milieus, waarin al of niet een sterke politieke belangstelling bestond, stelden wij de volgende vraag: 'Hoe zoudt u de belangstelling van uw vader, resp. moeder voor politieke vraagstukken willen kwalificeren? Zoudt u kunnen stellen dat hij/zij hiervoor zeer veel, tamelijk veel, matig, tamelijk weinig of totaal geen belangstelling had (heeft)?' De op deze vraag verkregen antwoorden zijn vermeld in tabel 16.

Tabel 16, mate van belangstelling voor politieke vraagstukken van de ouders der leden van beide Kamers

	Eerste Kamer		Tweede Kamer		Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %
zeer veel	28 40.0	8 11.4	43 30.5	13 9.2				
tamelijk veel	12 17.1	9 12.9	30 21.3	30 21.3				
matig	14 20.0	13 18.6	43 30.5	29 20.6				
heel weinig	5 7.1	14 20.0	12 8.5	29 20.6				
totaal geen	7 10.0	22 31.4	5 3.5	30 21.3				
onbekend	4 5.8	4 5.8	8 5.7	10 7.1				

Uit deze tabel blijkt, dat parlementsleden voor een belangrijk deel afkomstig zijn uit gezinnen waar althans bij de vader een relatief sterke belangstelling voor politieke vraagstukken bestond⁵¹. Meer dan de helft van de leden in beide Kamers verklaarden, dat hun vader 'zeer veel' of 'tamelijk veel' belangstelling voor politieke aangelegenheden had; daartegenover sprak slechts 1 op de 8 leden in de Tweede Ka-

⁵¹ De percentages voor tabel 16 liggen over het algemeen hoger dan steekproefresultaten uit de Nederlandse bevolking te zien geven. De vergelijking gaat echter mank, omdat hier niet zelf-gegeven antwoorden in geding zijn, maar taxaties van de mate van politieke belangstelling van anderen door zelf sterk politiek-geëngageerden. Dit introduceert een geheel nieuw subjectief element. De uitkomsten van tabel 16 hebben voorts betrekking op oordelen over politieke belangstelling van personen, die in zeer verschillende tijdvakken leefden, al naar de leeftijd van het geïnterviewde kamerlid en het verschil in jaren, dat deze van zijn (haar) ouders scheidt.

mer en 1 op de 6 leden in de Eerste Kamer van 'tamelijk weinig' of 'zeer weinig' belangstelling bij hun vaders.

Geheel anders zijn deze verhoudingen bij de moeders der kamerleden. Ruim de helft van de moeders van de Eerste Kamerleden, en meer dan twee-vijfde van de moeders van Tweede Kamerleden had, naar het oordeel van het in 1968 zittend lid, weinig of geen belangstelling voor politieke aangelegenheden. Hoezeer de belangstelling voor politieke vraagstukken traditioneel een overwegend-manlijke aangelegenheid wordt geacht blijkt uit het feit, dat slechts drie Eerste Kamerleden en vijf Tweede Kamerleden de belangstelling van hun moeder als sterker taxeerden dan die van hun vader. Slechts in enkele van deze gevallen was bovendien sprake van een markant verschil. Een zelfde duidelijk onderscheid tussen vaders en moeders komt ook tot uiting in de mate van organisatorische activiteit die de ouders van kamerleden aan de dag hebben gelegd. In tabel 17 geven wij enige cijfers over de aantallen vaders en moeders, die lid waren van een politieke partij, over de mate waarin zij daar in bestuursverantwoordelijkheid droegen, en over de vraag of zij al of niet voor een partij als lid van een vertegenwoordigend lichaam optraden.

Tabel 17, politieke activiteiten van ouders van kamerleden

	Eerste Kamer		Tweede Kamer		Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %	vaders aant. %	moeders aant. %
lid van politieke partij	31 44.3	12 17.2	79 56.0	30 21.2				
bestuursfunctie in politieke partij	13 18.6	2 2.9	36 25.5	3 2.1				
vertegenwoordigende functie voor politieke partij	7 10.0	2 2.9	27 19.1	1 0.7				
	N = 70		N = 70		N = 141		N = 141	

Uit tabel 17 blijkt niet alleen dat de moeders van kamerleden slechts zeer zelden een bestuurlijke functie of een vertegenwoordigende functie vervulden maar ook dat zij zeer aanzienlijk minder lid waren van een partij dan hun echtgenoten. Onder degenen die nog wel het lidmaatschap van een partij bekleedden vindt men voorts kennelijk een aantal papieren leden. Niet minder dan 12 van de 30 moeders-partijleden van Tweede Kamerleden hadden naar het gevoelen van hun zoon of dochter een matige, tamelijk geringe of geen politieke belangstelling. Zoals wij nog zullen zien is sprake van een sterke politieke homogeniteit tussen de ouders van de kamerleden. Gezien de grotere intensiteit in belangstelling en politieke activiteit van de vaders, zullen wij daarom bij onze verdere analyse van politieke milieu-factoren voornamelijk uit-

gaan van de politieke voorkeuren van de vaders.

Uit tabel 17 blijkt voorts, dat de vaders van de leden van de Tweede Kamer een ietwat sterker politieke activiteit aan de dag legden, dan de vaders van de Eerste Kamerleden in 1968. Meer dan de helft van de vaders van in 1968 zittende Tweede Kamerleden was lid van een politieke partij, een kwart bekleedde daarin ook bestuursfuncties, bijna 20% van de vaders ging hun zoon of dochter voor in het vervullen van een representatief mandaat, hetzij in de Staten-Generaal, hetzij in de provinciale staten, hetzij in een gemeenteraad. Acht van de in 1968 zittende leden van de Tweede Kamer waren de zoon of dochter van een kamerlid: mevrouw G. Brautigam, R. van den Bergh (PvdA), P. J. M. Aalberse, F. H. J. J. Andriessen, J. H. W. van Koevorden (KVP), A. D. W. Tilanus (CHU), Th. J. Joekes (VVD) en I. A. Diepenhorst (ARP). Hetzelfde gold voor drie leden van de Eerste Kamer: L. E. de Geer van Oudegein (CHU), H. J. Louwes en S. J. van den Bergh (VVD). Daarnaast waren drie leden van de VVD (W. J. Geertsema, H. van Riel en F. Porthene) en een lid van de ARP (P. J. Verdam) de kleinzoon van een kamerlid. Ook hadden twee broers van oud-kamerleden in het parlement zitting (A. R. Vermeer en R. Zijlstra). De liberale mevrouw J. F. Schouwnaar-Franssen is, zoals bekend, de weduwe van een vroeger socialistisch kamerlid en tevens verwant aan het huidige socialistische kamerlid H. M. Franssen.

(b) *Politieke activiteit van familieleden* — Teneinde de mate van politieke activiteit van het milieu waaruit Tweede Kamerleden voortkomen verder te kunnen nagaan verstrekten wij de ondervraagde leden een uitvoerige lijst met politieke ambten en functies. Wij vroegen hen daarop aan te geven of deze functies ooit bekleed waren door met name genoemde familieleden, zowel in de directe gezinssfeer (grootouders, ouders, echtgenoten, broers of zusters, zwagers en schoonzusters) als in een ietwat verder verwijderd verband (ooms, neven, schoonouders e.d.). Teneinde dit complexe materiaal ietwat te kunnen ordenen hanteerden wij een eenvoudige globale indeling naar twee criteria: de tweedeling rijk vs. provincie en gemeente, en de mate van familie-*verwantschap* — een en ander volgens het schema van fig. 4 (zie p. 376). In tabel 18 onderscheiden wij volgens deze criteria drie soorten van politieke activiteiten: (a) functies in vertegenwoordigende lichamen, onderverdeeld in enerzijds de Staten-Generaal, anderzijds provinciale staten en gemeenteraden; (b) uitvoerende politieke ambten, onderscheiden in ministers, leden van de Raad van State en commissarissen van de koningin, tegenover ambtsdragers in het lokale politieke leven: gedeputeerde, burgemeester of wethouder; (c) hogere functies in het ambtelijk apparaat, resp. onderverdeeld in hoge civiele of militaire functies bij de rijksoverheid, en functies bij lagere overheden.

Tabel 18, *politieke activiteit van familieleden van kamerleden*

	functies in vertegenwoordigende lichamen		politieke ambten		functies in ambtelijke dienst	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
A directe familie in hoge rijksfunctie	8	11.3	2	2.8	11	15.5
B overige familie in hoge rijksfunctie	10	14.1	3	4.2	4	5.6
	1e Kamer	2e Kamer	1e Kamer	2e Kamer	1e Kamer	2e Kamer
	8	11	2	5	11	15
	11.3	7.8	2.8	3.5	15.5	10.6
	10	5	3	4	4	11
	14.1	3.5	4.2	2.8	5.6	7.8
	lid provinciale staten; lid gemeenteraad		gedeputeerde; burgemeester wethouder		ambtenaar bij provincie	
	1e Kamer	2e Kamer	1e Kamer	2e Kamer	1e Kamer	2e Kamer
C directe familie bij provincie of gemeente	12	38	9	14	1	3
D overige familie bij provincie of gemeente	12	28	11	21	—	4
	12	28	11	21	—	4
	16.9	27.0	12.7	9.9	1.4	2.1
	16.9	19.9	15.5	14.9	—	2.8
E geen familie in genoemde functies	29	59	46	97	55	108
	40.8	41.8	64.8	68.8	77.5	76.6

Figuur 4

	politieke functies bij centrale overheid	politieke functies bij provincie of gemeente
directe familie (grootouders, ouders, echtgenote broers, zusters, zwagers en schoonzusters)	A	C
overige familie (zowel eigen familie al schoonfamilie)	B	D

Uit tabel 18 kunnen enkele opvallende conclusies worden getrokken:

(a) Bezie men allereerst welk percentage kamerleden *géén* familieleden noemde in de onderscheiden categorieën politieke functies, dan valt op dat dit duidelijk het hoogst is bij de ambtelijke functies. Minder dan een kwart van de leden van beide Kamers was op enigerlei wijze geparenteerd aan hogere ambtenaren of hoge militairen⁵². Een verdere detaillering van de cijfers toont voorts aan, dat de wel aanwezige ambtelijke bindingen hoofdzakelijk een kwestie zijn van eigentijdse banden: de ambtenaren in kwestie zijn broers, zwagers, of neven, eerder dan vaders of grootouders. Slechts vier Tweede Kamerleden en twee Eerste Kamerleden hadden een hoge ambtenaar tot vader; slechts een lid was de zoon van een hoge militair. Deze cijfers bevestigen onze eerdere conclusie, dat er in de recrutering van Nederlandse Kamerleden weinig sprake is van traditioneel-ambtelijke elementen⁵³.

(b) De cijfers van tabel 18 wijzen duidelijk op een sterke politieke activiteit in de familielink van de 1968 zittende kamerleden, in het bijzonder in vertegenwoordigende lichamen. Bij meer dan een kwart van de Eerste Kamerleden en bij meer dan een derde der Tweede Kamerleden was sprake van één of meer personen in de directe familielink, die in parlement, staten of raden zat. Een vierde deel van de

⁵² Wij definieerden als hogere ambtenaren personen met de rang van referendaris of hoger, en voor oudere perioden van commies en hoger. Het aantal hogere ambtenaren in de rang van referendaris II en hoger in de centrale rijksdienst bedraagt thans naar schatting 15.400, in de rang van referendaris I en hoger 9.900 en in de rang van administrateur en hoger 5.900. Het aantal leden van provinciale staten was in 1966 673, met 66 gedeputeerden; het aantal leden van gemeenteraden bedroeg 11.961, met 2.122 wethouders.

⁵³ *Acta Politica*, t.a.p. pp. 310 - 311.

leden van de Eerste Kamer (tegenover ruim een tiende deel van de leden der Tweede Kamer) was direct of indirect aan een vroeger lid van de Staten-Generaal verwant.

(c) Ook ten aanzien van politieke ambten was sprake van een zeer aanzienlijke activiteit van familieleden van kamerleden. Enkele bekende namen noemden wij reeds onder de verwantschap met de leden der Staten-Generaal. Twee leden van de Tweede Kamer (Th. J. Joekes en P. J. M. Aalberse) en een lid van de Eerste Kamer (L. E. de Geer van Oudegein) waren de zoon van een minister. In elke Kamer zat een liberaal, die kleinzoon was van een minister (W. J. Geertsema en D. A. Delprat). Een AR lid van de Tweede Kamer was de broer van een oud-premier (R. Zijlstra). Zeven leden waren wat verder aan ministers verwant. Ook ten aanzien van andere politieke ambten treft men vele familiebanden aan: 9 leden van de in 1968 zittende Kamers noemden verwantschap met een gedeputeerde; 21 met een burgemeester; 10 met wethouders van een der vier grootste steden. Verwantschap met wethouders in andere gemeenten was aanwezig bij 24 leden van de Tweede Kamer en 6 leden van de Eerste Kamer.

(d) Ondanks de relatief hoge politieke activiteit onder verwanten van een aanzienlijk deel der kamerleden blijft niettemin een groot aantal leden zonder enigerlei associatie. Velen onder de in 1966 en 1967 verkozen of herkozen leden der Staten-Generaal begonnen hun carrière als *homines novi politici*. Dit geldt zonder meer voor de ongeveer 40% van de leden van Eerste en Tweede Kamer, die geen enkele binding konden noemen met personen in vertegenwoordigende functies of politiek-uitvoerende ambten. Het geldt evenzeer voor alle personen, wier familieband of te eigentijds was of te weinig inhoud had om van invloed te hebben kunnen zijn op de ontwikkeling van hun politieke loopbaan.

(c) *Politieke activiteiten en sociale gelaagdheid* — Tot slot van deze inventarisatie ten aanzien van de politieke belangstelling en activiteiten in het milieu van herkomst van de Nederlandse Kamerleden, rijst nog een andere algemene vraag: in hoeverre waren verschillen in politieke activiteit van vaders en familieleden mede het gevolg van verschillen in sociale gelaagdheid?

In tabel 19 geven wij voor de leden van beide Kamers tezamen genomen de cijfers over het verband tussen de sociale laag van de vader, en de mate waarin deze al of niet blijk gaf van specifieke politieke activiteit.

Tabel 19 laat zien dat de hoogste concentratie van politieke activiteit voorkomt bij vaders in de sociale lagen I en II, en dat omgekeerd het aantal niet-partijleden, evenals het percentage louter-partijleden de tendentie vertoont toe te nemen naarmate men de beroepsprestige-

Tabel 19, sociale gelaagdheid en politieke activiteit van de vaders van kamerleden*

sociale laag van de vader	totaal aantal	vader was niet lid van een partij		vader was alleen partijlid		vader bekleedde ook bestuurs- en/of vertegenwoordigende functies		onbekend
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	
I	71	27	38.0	14	19.7	25	35.2	5
II	49	19	38.8	12	24.5	16	32.6	2
III	44	21	47.7	12	27.3	7	15.9	4
IV	29	13	44.8	9	31.1	7	24.1	—
V - VI	17	9	52.9	7	41.2	1	5.9	—
onbekend	1							
	N = 211	89	42.2	54	25.6	56	26.5	

* Voor de bepaling van de sociale laag van de vader, zie *Acta Politica*, april 1970, pp 314 - 316

schaal afdaalt. De cijfers van tabel 19 zijn echter niet bijzonder overtuigend: men vindt immers aanzienlijke getallen vaders uit hogere sociale milieus met een geringe politieke activiteit, en daartegenover een niet onaanzienlijk aantal vaders afkomstig uit de lagen III en IV met een hoge activiteit.

Een ietwat duidelijker beeld over het verband tussen sociale gelaagdheid en politieke activiteit verkrijgt men, indien men niet de activiteit van de vaders zelf nagaat, doch de politieke activiteit van andere familieleden. In tabel 20 geven wij een kruistabel, waarin de sociale gelaagdheid van het beroep van de vaders afgezet wordt tegen de al of niet aanwezigheid van politieke activiteiten van andere familieleden.

Tabel 20, leden van Eerste en Tweede Kamer zonder familieleden met politieke activiteiten

sociale laag vader	geen familieleden in vertegenwoordigende functies			geen familieleden in politieke ambten	
	aantal	aantal	%	aantal	%
I	71	22	31.0	40	56.3
II	49	16	32.7	31	63.3
III	44	21	47.7	30	68.2
IV	29	18	62.1	28	96.6
V - VI	17	9	52.9	12	70.6
Onbekend	1				
	N = 211	86	40.8	141	66.8

Uit tabel 20 blijkt iets duidelijker dan in tabel 19 dat de graad van politieke activiteiten van familieleden van Kamerleden toeneemt met de sociale laag, die kenmerkend moet worden geacht voor het beroep van de vader. Dit komt zowel tot uiting, indien men het lidmaatschap van vertegenwoordigende lichamen beziet, als wanneer men het aantal gevallen bekijkt, waarin politieke ambten door familieleden werden of worden bekleed. De conclusie, dat politieke activiteit samenhangt met de hoogte van het sociaal milieu is in overeenstemming met internationale onderzoekresultaten⁵⁴.

Kan men uit het geconstateerde verband tussen sociale gelaagdheid en politieke activiteit, gekoppeld aan de omstandigheid dat kennelijk sprake is van specifieke politieke activiteit in bredere familiekring, concluderen dat een zekere tendentie tot gesloten elite-vorming aanwezig is? Ons materiaal biedt voor deze opvatting geen steun. De cijfers van de tabellen 18, 19 en 20 groeperen immers gegevens waarin zowel zeer verschillende politieke functies als sterk in intensiteit verschillende familieleden worden samengevoegd. Deze familiebanden zijn voorts over tal van generaties en tal van partijen verbrokkeld. Een relatief hoge politieke activiteit moge typerend zijn voor het sociaal milieu van herkomst van een niet onaanzienlijk deel der Kamerleden; men moge in een aantal gevallen kunnen wijzen op de betekenis van specifieke familierelaties; van een door familiebanden beklonken 'power elite' is geen sprake.

(d) *Het politieke milieu: partijkeuze en partijverschillen* — In het stereotype beeld van de Nederlandse politiek is altijd sprake geweest van een zeer hoge partijtrouw. In onze eerdere gegevens omtrent het godsdienstig milieu vonden wij een bevestiging van de invloed van traditionele religieuze scheidslijnen. Is in de politieke recrutering van de Nederlandse Kamerleden evenzeer sprake van een hoge mate van politieke consistentie over twee generaties?

In onze interviews stelden wij alle kamerleden de vraag: 'Op welke partij stemt (stemde) uw vader meestal?', gevolgd door een gelijke

⁵⁴ Zie bijv. Lester W. Milbrath, *Political Participations — how and why do people get involved in politics?*, Chicago, 1965, pp. 114 e.v. Er bestaat hier een methodologisch probleem. Ons criterium voor sociale gelaagdheid is een beroepsprestigestratificatie. Voorzover plaatsing van de vaders in een specifieke sociale laag af zou hangen van het feit, dat deze eerder een maatschappelijk hoog-gewaardeerd politiek ambt bekleedde, kan sprake zijn van een cirkelredenering. Ook het verband tussen de politieke activiteit van andere familieleden met de sociale gelaagdheid zou een dergelijk artefact kunnen zijn: is de Nederlandse politiek niet in velerlei ogen een massale emancipatie-beweging? Wij vonden bij nadere analyse echter slechts een viertal gevallen waarin de plaatsing van een vader in een hoge sociale laag mede het gevolg kon zijn van diens politieke activiteit. Dit aantal is te gering om onze eerdere conclusie te kunnen aantasten.

vraag omtrent de moeders. Voorts vroegen wij voor beide ouders: 'Heeft hij/zij altijd op deze partij gestemd, of heeft hij/zij ook wel eens op een andere partij gestemd?' Uit de hierdoor verkregen gegevens bleek allereerst een zeer hoge mate van politieke consistentie tussen vaders en moeders van Kamerleden. Van 126 leden van de Tweede Kamer, die een volledig antwoord op deze vraag konden geven, stemden op 16 gevallen na de vader en de moeder meestal op dezelfde partij; van 61 leden van de Eerste Kamer waren allen op 3 na homogeen. Het grotere onderscheid onder de ouders van Tweede Kamerleden vindt men vooral bij de ouders van leden van de PvdA en de VVD. Uit de cijfers valt af te leiden, dat het hier in het bijzonder gaat om moeders van Kamerleden, die zelf een andere politieke richting kozen dan hun vaders plachtten te doen: de betreffende moeders zijn hun zoon (of dochter) in dit geval kennelijk in hun partijovergang gevolgd. De mate van oorspronkelijke politieke homogeniteit tussen de ouders zal derhalve in de praktijk veelal hoger zijn geweest. Gezien de zeer veel sterker politieke geëngageerdheid van de vaders van de kamerleden in het algemeen zullen wij bij de bepaling van het politieke milieu van herkomst steeds van de vraag: 'Hoe stemt/stemde uw vader meestal?' uitgaan⁵⁵.

In tabel 21 geven wij de politieke herkomst der kamerleden in 1968, als gemeten aan deze vraag, weer.

Uit deze tabel blijken niet onaanzienlijke verschillen tussen de partijen te bestaan:

(a) Alle AR leden in de Eerste en Tweede Kamer komen uit een milieu dat men gevoeglijk als traditioneel AR kan beschouwen⁵⁶; dit gegeven bevestigt de organisatorische homogeniteit en sterke verzuilheidstraditie van deze politieke partij.

(b) Een hoge graad van politieke orthodoxie vindt men ook onder de kamerleden van de KVP. Tenminste 21 van de 22 geïnterviewde Eerste Kamerleden, en 38 van de 42 KVP-ers in de Tweede Kamer, waren van huis uit aan de Katholieke partij verwant. Dat dit percentage

⁵⁵ Uit een kruistabel tussen de vraag, op welke partij de vader meestal stemde en de vraag of deze ook wel eens op andere partijen had gestemd blijkt, dat wisseling van politieke voorkeur tamelijk frequent voorkwam. Acht van de 70 Eerste Kamerleden en 23 van de 141 Tweede Kamerleden verklaarden, dat hun vader wel eens op een andere partij had gestemd. Het grootste percentage wisselaars vindt men onder degenen wier voornaamste politieke voorkeur de socialistische of de liberale was. Doch ook bij van oorsprong confessioneel-stemmende vaders kwam soms partijwisseling voor. Waar mogelijk, zijn wij bij de vaststelling van de politieke voorkeur van de vader uitgegaan van diens stemgedrag tijdens de jeugdijaren van het kamerlid.

⁵⁶ In het geval van twee AR senatoren was de politieke voorkeur van de vader niet bekend; de moeders stemden echter in beide gevallen consistent AR.

Tabel 21, Politieke partij van de kamerleden, vergeleken met de politieke keuze van hun vaders

partij kamerleden	voornaamste politieke keuze van vaders									
	links socialisten	SDAP-PvdA	VDB	RKSP-KNP-KVP	ARP	CHU	VB-LSP-VVD	andere partijen	onbekend	totaal
<i>a. Eerste Kamer</i>										
PSP	—	2	—	—	—	1	—	—	—	3
PvdA	1	11	1	1	1	1	4	—	1	21
KVP	—	—	—	21	—	—	—	—	1	22
ARP	—	—	—	—	5	—	—	—	2	7
CHU	—	—	—	—	1	3	1	2	—	7
VVD	—	—	—	—	—	—	7	—	1	8
BP	—	—	—	—	1	—	—	—	1	2
totaal	1	13	1	22	8	5	12	2	6	70
<i>b. Tweede Kamer</i>										
PSP	—	1	—	—	—	—	1	—	2	4
PvdA	—	13	3	5	4	3	4	2	3	37
D'66	—	2	—	2	—	—	3	—	—	7
KVP	—	—	—	38	1	2	1	—	—	42
ARP	—	—	—	—	15	—	—	—	—	15
CHU	—	1	—	—	2	8	1	—	—	12
VVD	—	—	1	—	3	1	9	—	3	17
BP	—	—	—	—	1	—	—	2	1	4
SGP	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2
GPV	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
totaal	—	17	4	45	28	14	19	5*	9	141

* Een PvdA-vertegenwoordiger gaf te kennen dat zijn vader doorgaans zijn stem uitbracht op het GPV; van een afgevaardigde van de SGP stemde ook de vader op deze partij.

onder de Katholieke leden van de Tweede Kamer nog niet hoger is vindt zijn oorzaak in het al eerder bij de beschouwing van de godsdienstige achtergronden geconstateerde omstandigheid, dat drie KVP-leden een protestantse vader hadden, waarvan twee van Christelijk-Historische en één van Antirevolutionaire huize; één lid tenslotte was afkomstig uit een katholiek milieu met een liberaal-politieke voorkeur. (c) De Christelijk-Historische kamerleden schijnen iets minder traditie-gebonden dan de Antirevolutionaire en Katholieke kamerleden. Doch van de vier deviante gevallen in de Tweede Kamer kwamen er

twee uit van oorsprong antirevolutionaire kring. Ook onder de Eerste kamerleden was de politieke herkomst in twee van de vier afwijkende gevallen aan de Christelijk-Historische levensbeschouwelijke kring verwant: twee van de vaders van Christelijk-Historische senatoren stemden voor 1940 op de bekende theocratisch-georiënteerde Hervormd-Gereformeerde Staatspartij van ds. C. A. Lingbeek e.a.

(d) Duidelijker breuklijnen met traditionele partijkaders treft men aan bij de liberalen, en vooral bij de socialisten. De liberale leden van de Eerste Kamer mogen in 1968 afkomstig zijn geweest uit traditioneel-liberale kring, onder de 17 leden van de Tweede Kamer vond men er vier uit van oorsprong orthodox-protestantse huize en één uit een vrijzinnig-democratisch/socialistisch milieu (Joekes).

(e) Veel sterker is de doorbreking van traditionele milieuverhoudingen bij de socialistische vertegenwoordigers. Slechts 13 van de 37 PvdA-leden in de Tweede Kamer (40,5%), en 11 van de 21 PvdA-leden uit de Eerste Kamer waren van oorsprong uit de SDAP c.q. de PvdA afkomstig. De politieke spreiding onder de PvdA-vaders blijkt groot; telt men de beide fracties tezamen, dan vindt men 1 revolutionair-socialist, 8 personen uit een van oorsprong liberaal milieu, 4 van oorsprong vrijzinnig-democraten, 6 katholieken, 9 orthodox-protestanten en één voormalig GPV-er — een en ander nog naast enkele gevallen waarin of geen zekerheid bestond of sprake was van nog minder bestendige politieke sferen.

Men kan de resultaten van tabel 21 ook 'omdraaien', en nagaan, welke politieke milieus het sterkst tot de recrutering der kamerleden hebben bijgedragen. In tabel 22 vindt men het antwoord op deze vraag, uitgesplitst naar de Eerste en Tweede Kamer:

Tabel 22, voornaamste politieke keuze van vaders van kamerleden

voornaamste politieke keuze van vaders	Eerste Kamer %	Tweede Kamer %
links socialistisch	1.4	—
SDAP - PvdA	18.6	12.1
VDB	1.4	2.8
RKSP - KNP - KVP	31.4	31.9
ARP	11.4	19.9
CHU	7.1	9.9
VB - LSP - VVD	17.1	13.5
SGP	—	0.7
GPV	—	0.7
anders	2.9	2.1
onbekend	8.6	6.4
	N = 70	N = 141

Uit tabel 22 blijkt het volgende:

(a) Als geheel genomen, hebben van oorsprong AR-milieus verhou-

dingsgewijs sterk bijgedragen tot de recrutering van Nederlandse kamerleden: een van huis uit militant Calvinisme werkt blijkbaar ook bij politiek-afvallige zonen of dochters soms nog in een sterke activiteit na.

(b) Ook liberale milieus zijn ietwat oververtegenwoordigd — geen onverwacht verschijnsel gezien de dominante invloed, die het liberalisme traditioneel in de recrutering van de Nederlandse politieke elite heeft gehad.

(c) Traditioneel-socialistische kringen zijn sterk ondervertegenwoordigd. Dit is mede het gevolg van het feit, dat kennelijk de overgang van politici uit oorspronkelijk niet-socialistische kring naar de PvdA gemakkelijker plaats vond, dan in omgekeerde richting. Onder niet-socialistische kamerleden vindt men slechts 1 lid van de C.H.U. en twee leden van D'66 met een vader, die meestal socialistisch stemde.

(d) Bezieet men de mate van divergentie tussen het politieke milieu van afkomst en de tegenwoordige richting van de kamerleden als groep genomen, dan blijkt een niet onaanzienlijk verschil te bestaan tussen de Eerste en de Tweede Kamer. De vergelijking wordt bemoeilijkt, omdat in een aantal gevallen — 6 in de Eerste Kamer en 12 in de Tweede Kamer — onvoldoende duidelijke gegevens over de politieke voorkeur van de vaders beschikbaar waren. Telt men echter alle gevallen tezamen, waarin een kamerlid afkomstig was uit een ander politiek milieu dan de partij waarvoor hij in 1968 zitting had⁵⁷, dan vindt men totaal 15 deviante gevallen in de Eerste Kamer (21,4%) en 45 gevallen in de Tweede Kamer (31,9%). Dit verschil is voor een deel het onvermijdelijke gevolg van de omstandigheid, dat de Tweede Kamer een groter aantal leden van nieuwe partijen zoals D'66 en de Boerenpartij omvat. Het verschil is echter ook aanwijsbaar binnen de vijf grotere partijen: tegenover 11 divergente gevallen in de Eerste Kamer staan 31 kamerleden van de grotere partijen in de Tweede Kamer. Voor een verklaring van dit verschil zou men enerzijds kunnen denken aan het verschil in leeftijd. De leden van de Tweede Kamer waren in 1968 gemiddeld ± tien jaren jonger dan de leden van de Eerste Kamer: velen van hen vormden hun politieke overtuiging pas na 1945 toen overgangen tussen de politieke partijen verhoudingsgewijs gemakkelijker waren geworden dan in de meer verzuilde dagen waarin de Eerste Kamerleden hun eerste politieke partijkeus deden. Doch ook zekere verschillen in candidering en verkiezing van de leden van de beide Kamers kunnen een verklaring vormen: aangezien de politieke recrutering van Eerste Kamerleden zich meer in de kring van het eigenlijke partij kader afspeelt is mogelijk sprake van een sterkere tendentie tot verkiezing van 'orthodoxe' kandidaten. Dit zou een verklaring

⁵⁷De PvdA-leden wier vader voornamelijk links-socialistisch of vrijzinnig-democratisch stemden, zijn daarbij als politiek-homogeen beschouwd.

kunnen vormen voor het relatief hogere aandeel van traditioneel-socialistische milieus en de naar verhouding tot de Tweede Kamer geringere invloed van eertijds AR-kringen in de Eerste Kamer (zie tabel 22).

(e) *Politiek engagement van het milieu van herkomst en partijwisseling* – De relatief sterke overgang tussen partijen van vader op kamerlid doet de vraag rijzen, in hoeverre hier sprake is van overgang uit sterk-geëngageerde milieus, of uit minder actief politiek-geïnvolveerde kringen. Deze vraag is mutatis mutandis verwant aan de controverse over de 'floating voter', die volgens schrijvers als Angus Campbell in het bijzonder gezocht zou moeten worden in milieus, die geen sterke partij-identificatie kennen, en volgens anderen juist eerder in kringen met een sterke politieke geïnvolveerdheid.⁵⁸ Ter beantwoording van deze vraag beschikken wij over verschillende indicatoren.

Allereerst is bekend, in welke mate vaders, die consistent een zelfde politieke voorkeur volgden, in politieke activiteit verschilden van vaders, die soms op andere politieke partijen stemden. Hierbij blijkt, dat van de 79 vaders van Tweede Kamerleden, die lid waren van een politieke partij 66 personen (of 83,5%) steeds dezelfde partij verkozen; van 31 vaders-partijleden in de Eerste Kamer stemden 24 (of 77,4%) constant op dezelfde politieke partij. Beziet men daarentegen de vaders die wisselden van politieke voorkeur, dan was de verhouding tussen lid en niet-lid in de Eerste Kamer 5 tegen 6, in de Tweede Kamer 10 tegen 20. Onder de vaders is het lidmaatschap van een partij derhalve, zoals men kan verwachten, een onmiskenbare indicatie voor consistent-politieke voorkeuren.

Daarnaast is eveneens bekend, in hoeverre zij die een andere politieke keus deden dan hun vaders, al of niet afkomstig waren uit milieus waarin de vaders wel of niet lid waren van een politieke partij. Noemt men degenen, die in de Kamer een zelfde partij vertegenwoordigen als waarop de vader meestal stemde 'politiek-homogeen', en hen die voor een andere partij zitting hebben dan waarvoor hun vader gewoonlijk stemde 'politiek-heterogeen', dan doet zich het volgende politieke beeld voor: de politiek-heterogene leden zijn, blijkens tabel 23, voor een verhoudingswijze zeer veel groter aantal afkomstig uit gezinnen, waarvan de vader geen partijlid was. Hierbij kan men nog de gegevens omtrent de leden van de PSP, van D'66 en de Boerenpartij voegen. Van de zeven leden van de PSP, de zeven leden van D'66 en de zes leden van de Boerenpartij die wij interviewden, waren slechts vijf personen

⁵⁸ Zie over deze controverse bijvoorbeeld H. Daudt, *Floating Voters and the Floating Vote*, Leiden, 1961, passim. Het *mutatis mutandis* heeft uiteraard betrekking op de omstandigheid, dat het in dit onderzoek gaat om een elite-groepering, wier politiek gedrag niet in overeenstemming behoeft te zijn met dat van een doorsnee uit de bevolking.

Tabel 23, partijlidmaatschap van de vader en politieke homogeniteit respectievelijk heterogeniteit tussen vaders en kamerleden in 1968*

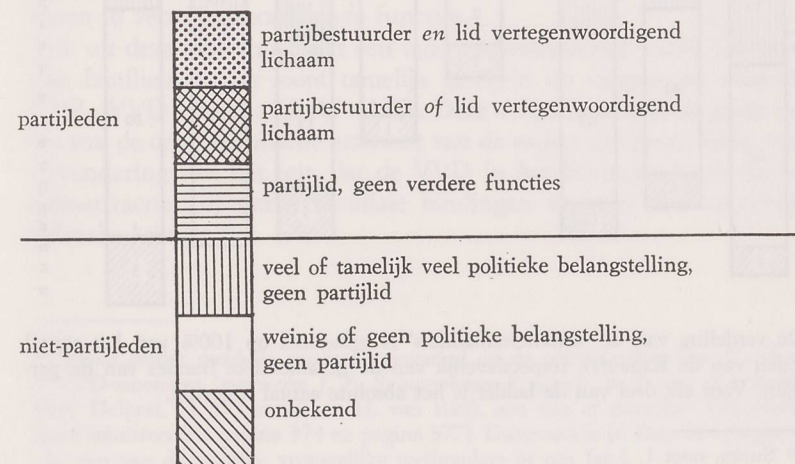
politieke partij kamerlid	vader en kamerlid homogeen			vader en kamerlid heterogeen		
	aantal kamer- leden	vader aantal	partijlid %	aantal kamer- leden	vader aantal	partijlid %
CHU	12	10	83.3	7	5	71.4
PvdA	29	22	75.9	25	8	32.0
ARP	20	15	75.0	—	—	—
KVP	59	32	54.2	4	—	—
VVD	16	8	50.0	5	3	60.0

* In deze tabel ontbreken die kamerleden, die geen duidelijk antwoord konden geven op de vraag naar de 'normale' stem van hun vader. De partijen zijn geordend naar de frequentie van het partijlidmaatschap van de vaders.

afkomstig uit kringen, waarvan de vader lid was van een politieke partij. De wisselaars onder de kamerleden komen derhalve grotendeels uit kringen met een verhoudingsgewijs laag politiek engagement.

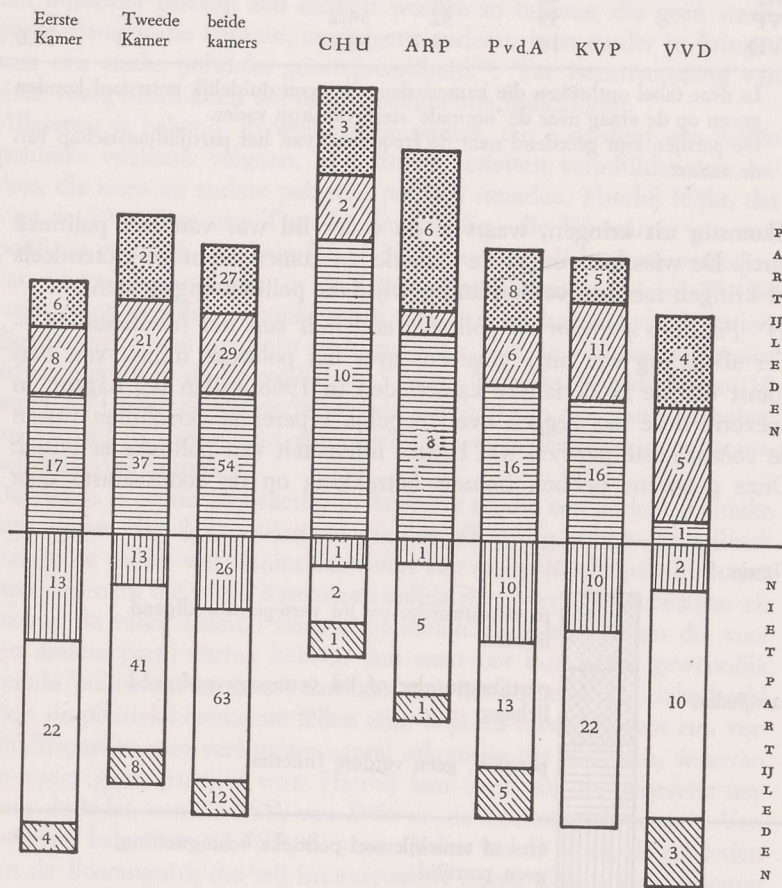
(f) *Politieke partijen en politieke activiteit van het familiemilieu* – Ter afronding van onze gegevens over het politieke milieu van herkomst van de Nederlandse kamerleden in 1968 willen wij nagaan in hoeverre deze iets zeggen over mogelijk typerende verschillen tussen de voornaamste partijen wat betreft intensiteit van politieke activiteit. Onze gegevens hebben immers betrekking op de voornaamste door

Figuur 5

formele kandidaatsstelling en verkiezing gelegitimeerde 'catégorie dirigeante'⁵⁹ van de Nederlandse politiek. Verwacht moet worden dat bepaalde typerende historisch-sociologische en organisatorische verschillen tussen de Nederlandse politieke partijen tot uiting komen in de achtergronden van de officiële partijvertegenwoordigers. Terwille van de vergroting van de getallen hebben wij de gegevens van de fracties van Eerste en Tweede Kamer samengevoegd. Wij construeerden voor de vaders van de kamerleden een soort activiteiten-

Figuur 6, mate van politieke activiteit van vaders van Kamerleden in Eerste en Tweede Kamer

⁵⁹ Supra, noot 1.

ladder, met vijf verdelingen in opklimmende intensiteit van politieke participatie (zie figuur 5)

Aan de hand van deze basisfiguur hebben wij, zowel voor elk van de beide Kamers, als voor de voornaamste politieke fracties, in figuur 6 een afbeelding gegeven van de mate van politieke activiteit van de vaders der in 1968 zittende kamerleden. Hierbij is het al of niet lid zijn van een politieke partij als basislijn genomen; onder deze lijn valt het percentage vaders van in 1968 zittende kamerleden, dat geen partijlid was — onderverdeeld in vaders met een geringe belangstelling in politiek en vaders met een (tamelijk) grote belangstelling voor politieke vraagstukken. Boven de lijn volgen achtereenvolgens het percentage leden, dat slechts lid was van een politieke partij, gevolgd door twee categorieën organisatorisch-actieven: zij die bestuursfuncties of vertegenwoordigende functies bekleedden, en zij die bestuursfuncties en vertegenwoordigende functies combineerden.

Uit figuur 6 blijkt duidelijk, dat de organisatorische activiteit, voorzover gemeten aan het al of niet lid zijn van een politieke partij, toeneemt volgens de lijn VVD - KVP - PvdA - ARP - CHU. Wat betreft de kleinere politieke partijen vallen de vaders van Boerenpartijleden, leden van D'66 en de PSP nog onder de VVD, terwijl vertegenwoordigers van SGP en GPV uit traditioneel-actieve politieke milieus zijn gerecrueteerd. Beziet men daarnaast de mate van bestuurlijke en vertegenwoordigende activiteit *binnen* de categorie van vaders-partijleden, dan schuift de VVD omhoog; ook hier toont de ARP een hoge organisatorisch activiteit.

Teneinde een ietwat nauwkeuriger gezicht te krijgen op de eventuele verschillen tussen de partijen in de mate van organisatorisch activisme geven wij in tabel 24 tevens voor de grootste partijen aan, in hoeverre in 1968 zittende kamerleden meer algemeen verwant waren aan personen in vertegenwoordigende functies.

Ook uit deze gegevens blijkt een tamelijk systematisch beeld. De mate van familie-activiteit loopt tamelijk geregeld op volgens de volgorde KVP - VVD - PvdA - CHU - ARP. Deze volgorde is vrijwel gelijk aan die van de organisatorische activiteit van de vaders der kamerleden, met uitzondering van het feit, dat de VVD in het bijzonder in de Eerste Kamerfractie vrij sterke familiale bindingen vertoont met specifieke politieke kringen⁶⁰.

⁶⁰ Reeds eerder werd de aandacht gevestigd op de verwantschap van 5 van de 8 VVD-senatoren (mevrouw J. F. Schouwenaar-Franssen, S. J. van den Bergh, D.A. Delprat, H. J. Louwes en H. van Riel), aan een of meerdere kamerleden en/of ministers (zie pagina 374 en pagina 377). Daarnaast is Ir. Baas de echtgenoot van een van de weinige vrouwelijke wethouders in ons land.

Tabel 24, Verwantschap van kamerleden met leden van een vertegenwoordigend lichaam.

	Eerste Kamer				Tweede Kamer			
	totaal aantal leden	aantal leden verwant aan lid Staten-Generaal	aantal leden verwant aan lid provinciale staten of gemeenteraad	% verwant aan lid vertegenwoordigend lichaam	totaal aantal leden	aantal leden verwant aan lid Staten-Generaal	aantal leden verwant aan lid provinciale staten of gemeenteraad	% verwant aan lid vertegenwoordigend lichaam
ARP	7	2	5	100.0	15	2	11	86.7
CHU	7	1	5	85.7	12	2	7	75.0
PvdA	21	6	4	47.6	37	3	20	62.2
VVD	8	4	2	75.0	17	5	16	50.0
KVP	22	4	6	43.5	42	5	16	50.0
totaal kamer	70	18	24	59.2	141	16	60	58.2

V DE GROEI NAAR POLITIEKE ACTIVITEIT VAN DE KAMERLEDEN

Tegen de achtergrond van het milieu-kader, waaruit kamerleden afkomstig zijn, zullen wij nu enkele factoren nagaan die van invloed kunnen zijn geweest in hun eigen ontwikkeling tot politieke activiteit. Wij beschikken daartoe over de volgende gegevens: (a) de gemeente, waarin zij hun jeugd doorbrachten; (b) het oordeel van de kamerleden over het belang van enkele factoren, die hun politieke keuze hebben beïnvloed; (c) de graad van activiteit die zij ontplooiden in jeugdverenigingen en studentenverenigingen (zowel van politieke als van niet-politieke aard); (d) de politieke partij, waarop zij voor het eerst hun stem uitbrachten, en (e) de leeftijd waarop zij voor het eerst belangstelling begonnen te tonen voor het bekleden van een politieke functie.

(a) *De gemeenten, waarin kamerleden hun jeugd doorbrachten* — Uit antwoorden op de vraag: 'In welke gemeente bracht u het grootste deel van uw jeugd door?' laat zich een indruk vormen over de geografische omgeving, waarin kamerleden opgroeiden. Wij codeerden deze gemeenten enerzijds naar de provincie, anderzijds naar de urbanisatiegraad. Voor deze laatste maakten wij gebruik van de CBS-typologie der Nederlandse gemeenten voor 1947. Wij verkozen deze boven de meer recente typologie van 1960, aangezien het ons ging om het karakter van de gemeenten tijdens de jeugd van de in 1968 zittende kamerleden. Ook dan nog heeft de typologie voor vele leden in feite betrekking op een te late periode. De mogelijkheid bestaat daarom dat het aandeel van het platteland en de kleinere steden iets is onderschat.

Tabel 25, provincies, waarin kamerleden hun jeugd doorbrachten

	% bevolking in 1930	Eerste en Tweede Kamer (%)		Eerste Kamer (aantal)	Tweede Kamer (aantal)	alle PvdA-leden (aantal)	alle KVP-leden (aantal)	alle ARP-leden (aantal)	alle CHU-leden (aantal)	alle VVD-leden (aantal)
		16.1	27.0							
A Noord-Holland	19.0	16.1	17	17	17	12	3	4	2	7
Zuid-Holland	24.7	27.0	20	37	37	17	11	8	6	8
Randstad (%)	43.7	43.1	52.9	38.3	38.3	50.2	21.9	54.6	42.1	60.0
waarvan Amsterdam	—	13.3	14	14	14	8	3	3	2	6
Rotterdam	—	7.6	8	8	8	7	4	1	2	1
Den Haag	—	9.0	8	11	11	6	5	—	2	4
B. Zeeland	3.1	2.4	—	5	5	1	3	—	1	—
Brabant	11.3	13.3	6	22	22	4	21	1	—	1
Limburg	6.9	7.6	8	8	8	1	12	—	—	2
zuidelijke provincies (%)	21.3	23.3	20.0	25.0	25.0	10.3	56.2	4.5	5.3	12.0
C Utrecht	5.4	4.7	—	10	10	3	2	1	2	—
Gelderland	10.5	9.0	4	15	15	5	2	1	3	1
Overijssel	6.5	5.2	4	7	7	4	3	1	1	—
centrum en oostelijke provincies (%)	22.4	18.9	11.4	22.7	22.7	20.7	10.9	13.5	31.6	4.0
D Friesland	5.0	6.6	4	10	10	8	—	4	1	—
Groningen	5.0	3.8	4	4	4	—	1	2	2	2
Drenthe	2.8	3.3	3	4	4	1	—	—	1	4
noordelijke provincies (%)	12.8	13.3	15.7	12.7	12.7	15.5	1.6	27.3	21.1	24.0
E elders	—	0.5	—	0.7	0.7	1.7	—	—	—	—
		N = 211	N = 70	N = 141	N = 141	N = 58	N = 42	N = 22	N = 19	N = 25

Beziet men de provincies waarin de kamerleden opgroeiden, dan blijkt voor de beide Kamers tezamen genomen een tamelijk regelmatige spreiding over het land. Beziet men elk der Kamers echter afzonderlijk, dan blijkt de Eerste Kamer verhoudingsgewijs sterker te zijn gerecru-teerd uit kamerleden die opgroeiden in de Randstad dan de Tweede Kamer. Dit verschil wordt vooral veroorzaakt door verschillen in de herkomst van de leden van de PvdA, de KVP en de CHU: de percentages leden opgegroeid in de Randstad van deze partijen bedragen achtereenvolgens: PvdA: E.K.-fractie 61,9%, T.K.-fractie 43,2%; KVP: E.K.-fractie 31,8%, T.K.-fractie 16,7%; CHU: E.K.-fractie 57,2%, T.K.-fractie 33,3%.

Vergelijkbare verschillen doen zich voor indien men de urbanisatiegraad van de jeugdgemeenten beziet (tabel 26).

Tabel 26, urbanisatiegraad van gemeenten waar kamerleden het grootste deel van hun jeugd doorbrachten

	Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	aantal	%	aantal	%
Amsterdam	14	20.0	14	9.9
Rotterdam	8	11.4	8	5.7
Den Haag	8	11.4	11	7.8
andere grote steden	3	4.3	13	9.2
middelgrote steden	8	11.4	18	12.8
kleine steden	9	12.9	23	16.3
forensengemeenten	2	2.9	4	2.8
verstedelijkt platteland	5	7.1	15	10.6
platteland	13	18.6	35	24.8

De leden van de Tweede Kamer zijn naar verhouding minder uit de drie grote steden, en meer uit plattelandsgemeenten afkomstig dan de leden aan de overkant van het Binnenhof. Ook binnen de randstad groeiden toekomstige senatoren veel meer op in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, dan leden van de Tweede Kamer. Zijn de gevonden verschillen wellicht illustratief voor het feit, dat een element van bewuste politieke mobilisatie én van plattelandskringen én van provincies buiten de Randstad zich in het bijzonder via de Tweede Kamer heeft doen gelden? Het wijst er op. Doch de getallen zijn nog te klein om deze conclusie zonder nader onderzoek te kunnen schragen. Wij hopen hierover in de toekomst duidelijker uitspraken te kunnen doen aan de hand van een analyse van de geboorteplaatsen van de leden der Eerste en Tweede Kamer sinds 1848.

Voor het overige vertonen de jeugdgemeenten van de onderscheidene partij-vertegenwoordigers als geheel genomen een vrij redelijke overeenkomst met de electorale spreiding van de Nederlandse politieke partijen over het land. Het ruime tal Brabanders in de KVP, de rand-

stadoriëntatie van de VVD, de oververtegenwoordiging van de CHU in het centrum van het land en de oostelijke provincies, de Friese invloed in de PvdA en de ARP, zij vinden alle hun weerspiegeling in tabel 25.

(b) *Factoren, die de kamerleden hebben beïnvloed bij de keuze van hun politieke richting* — Om te kunnen nagaan welke invloeden zich hebben doen gelden bij de keuze van de politieke richting, vroegen wij alle geïnterviewde kamerleden te willen aangeven in hoeverre hun politieke keus sterk, tamelijk sterk, of niet of nauwelijks was bepaald door de volgende factoren: ouderlijk milieu, eigen familie, echtgeno(o)t(e) en schoonfamilie, persoonlijke vrienden, school- of studiegenoten, leermeesters, eigen studie en kranten en tijdschriften. Daarnaast vroegen wij nog in hoeverre andere factoren mogelijk van invloed geweest waren bij de ontwikkeling van hun politieke richting.

Als sterkste socialiseringsfactoren komen hierbij in beide Kamers naar voren in volgorde van intensiteit eigen studie, ouderlijk milieu, kranten en tijdschriften, persoonlijke vrienden en studiegenoten, leermeesters, overige eigen familieleden en echtgenote en schoonfamilie. Deze aflopende reeks is redelijk gelijkmatig verdeeld over de politieke partijen, waarvoor de leden thans zitting hebben.

Tegen onze aanvankelijke verwachting in noemden de voor de voor het overgrote deel uit consistent-politieke milieus afkomstige leden van KVP, ARP en CHU de invloed van de ouders niet of nauwelijks meer dan de uit velerlei richting afkomstige leden van de VVD of de PvdA. Dit feit zou mogelijk kunnen worden verklaard uit de omstandigheid, dat bij vele confessionele leden het ouderlijk milieu naast andere katholieke of protestantse invloeden niet gezien wordt als een afzonderlijk-belangrijke factor in de politieke keuze, die zij deden. Beziet men alle politiek-homogene kamerleden tezamen, dan wordt de invloed van het ouderlijk milieu door deze leden wel sterker beklemtoond, dan door de groep politiek-heterogene kamerleden. Van de politiek-homogene leden noemden 106 leden de invloed van het ouderlijk milieu sterk of tamelijk sterk, 35 gering of afwezig; van de met hun ouders niet-homogene leden noemden 24 respondenten de invloed van de ouders sterk of tamelijk sterk en 50 leden gering. Beziet men de intensiteit van de invloed der ouders naar de politieke kleur van de vaders, dan blijken zonen en dochters uit socialistische kring de invloed van hun ouders gemiddeld het hoogst aan te slaan. Daarop volgen, in afnemende volgorde van intensiteit, zij die van oorsprong uit christelijk-historische, antirevolutionaire, katholieke en liberale milieus afkomstig waren.

Zowel in confessionele als in niet-confessionele kring wordt het belang van eigen studie sterk beklemtoond. De confessionele vertegenwoordigers spreken daarnaast van iets sterker invloed van kranten en tijd-

schriften en leermeesters. Men kan hieruit hoogstens voorzichtig concluderen, dat in het bijzonder de afgevaardigden van KVP en ARP in hun (merendeels consistente) politieke keuze versterkt zijn door belangrijke subculturele socialiseringsfactoren als confessionele scholen, universiteiten en periodieken.

Typerender zijn wellicht de resultaten van de open vraag naar de invloed van andere factoren op de keuze voor een politieke richting. Twee factoren springen daarbij in het bijzonder naar voren: de crisis van de dertiger jaren met zijn grote werkloosheid, en de tweede wereldoorlog en het verzet. Beide factoren worden in het bijzonder sterk genoemd door leden van de PvdA. Daarnaast vindt men vooral bij de KVP de invloed van de factor werkkring en mede daaruit voortvloeiende sociale activiteiten. Minder intensief worden andere factoren genoemd, als: de jeugdbeweging, ontwikkelingen in het kerkelijk milieu, persoonlijke belangstelling voor politiek, de invloed van bepaalde personen: een dominee, een oom, een vriend des huizes, oudere politici, e.d. Politieke belangstelling kwam voort uit sterk verschillende combinaties van persoonlijke omstandigheden en algemeen-maatschappelijke ervaringen. Het ware wenselijk in de toekomst deze via een aantal 'case histories' nauwkeuriger te analyseren, dan in het kader van dit inventariserende artikel mogelijk is.

(c) *De graad van activiteit in jeugdverenigingen en studentenverenigingen* — In vergelijkende studies omtrent politieke participatie wordt steeds een positief verband gevonden tussen de mate van politieke participatie en de mate van activiteit in niet-specifiek-politieke verenigingen⁶¹. Deelneming aan enigerlei sociale activiteit kan een stimulerende invloed uitoefenen op de ontwikkeling van een 'sense of political efficacy'; naarmate deze deelneming sterker het karakter aanneemt van het ook dragen van bestuurlijke verantwoordelijkheden zal deze factor van meer invloed kunnen zijn. Bovendien is — meer specifiek — van belang de vraag, in hoeverre kamerleden een deel van hun scholing en ervaring opdeden in politieke jeugdverenigingen. Tenslotte interesseerde ons de vraag — uitsluitend relevant voor hen, die een academische studie hebben gevolgd — of kamerleden al of niet actief lid geweest zijn van de studenten-corpora of andere gezelligheidsverenigingen; in sommiger beschouwing immers wordt aan deze verenigingen een aanzienlijke invloed toegeschreven zowel in de vorming van (politieke) persoonlijkheden als in het leggen van blijvende persoonlijke banden tussen leidinggevende kringen in allerlei maatschappelijke sferen.

⁶¹ Zie bijvoorbeeld Milbrath, *Political Participation*, pp. 130-133; Robert E. Lane, *Political Life: why people get involved in politics*, Glencoe, 1959, pp. 187-197.

In tabel 27 wordt allereerst voor de leden van Eerste en Tweede Kamer aangegeven in hoeverre zij in hun jeugd lid waren van enigerlei jeugdvereniging en daarin al of niet bestuursfuncties bekleedden.

Tabel 27, lidmaatschap van jeugdverenigingen en bestuursfuncties daarin vervuld

	Eerste Kamer			Tweede Kamer		
	aantal leden	lid jeugdvereniging	bestuurslid	aantal leden	lid jeugdvereniging	bestuurslid
PSP	3	3	1	4	3	1
PvdA	21	18	17	37	23	14
D'66	—	—	—	7	6	2
KVP	22	21	13	42	33	19
ARP	7	7	7	15	13	9
CHU	7	7	5	12	11	8
VVD	8	3	1	17	13	6
BP	2	2	1	4	2	—
SGP	—	—	—	2	2	2
GPV	—	—	—	1	1	1
totaal	70	61 (87.1%)	45 (64.3%)	141	107 (75.9%)	62 (44.0%)

Uit tabel 27 blijkt dat een zeer hoog percentage kamerleden in hun jeugd actief was in jeugdverenigingen: bijna 90% van de leden van de Eerste Kamer en drie kwart van de leden van de Tweede Kamer was lid van een of meer organisaties; ruim 60% van de leden van de Eerste Kamer, en bijna de helft van de leden van de Tweede Kamer deed in enigerlei jeugdvereniging ook hun eerste bestuurlijke verantwoordelijkheid op. Bezieet men de vraag, in hoeverre actieve participatie correleert met de hoogte van de opleiding, dat blijkt dit verband negatief te zijn: de hoogste participatie in algemene jeugdverenigingen vindt men bij die leden, die *geen* universitaire vorming hadden genoten, de laagste participatie bij de universitair-geschoolden.

In tabel 28 geven wij een nadere onderverdeling van de verschillende categorieën jeugdorganisaties, waarvan kamerleden opgaven lid te zijn geweest; hierbij is rekening gehouden met alle gevallen, waarin de ondervraagden méér dan één soort vereniging noemden.

Bezieet men de onderverdeling tussen de partijen, dan kan men het volgende concluderen:

(a) De hoogste organisatiegraad vindt men bij de vertegenwoordigers van de orthodox-protestantse partijen; alle vertegenwoordigers van ARP, CHU, SGP en GPV, op slechts drie uitzonderingen na, waren lid van een jeugdvereniging. Hierbij nemen confessionele jongerenverenigingen een dominerende plaats in.

Tabel 28, soort van jeugdvereniging, waarvan de kamerleden deel uitmaakten

	Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	aantal	%	aantal	%
confessionele jeugdverenigingen bv. Christelijke Jongemannen- vereniging, Katholieke Jongeren- Vereniging	18	25.7	50	35.5
politieke jeugdvereniging, al dan niet aan politieke partij verbonden, doch met duidelijke politieke inslag, bv. ARJOS, Liberale Jongeren, AJC	10	14.3	26	18.4
ideële jeugdvereniging, niet gebonden aan kerk of politieke partij, bv. geheelonthouders- organisatie, NJN	12	17.1	7	4.9
jeugdvereniging in beroepsfeer, bv. Jonge Werkman, Middenstandsjongeren	7	10.0	12	8.5
algemene jeugdorganisatie bv. padvinderij	6	8.6	29	20.5
sportvereniging	12	17.1	30	21.3
schoolvereniging	13	18.6	18	12.8
andere vereniging, bv. zang-, toneel vereniging	2	2.9	5	3.5
géén lid van jeugdvereniging	9	12.1	34	24.1
	N = 70		N = 141	

(b) Ook onder de KVP-leden is sprake van een relatief sterke activiteit. Men vindt minder algemene confessionele jeugdverenigingen dan bij de protestantse partijen, en meer verenigingen met een standsmatig of beroepsmatig karakter.

(c) De leden van de PvdA tonen minder jeugdactiviteiten. Ook hier treft men een niet-onaanzienlijk aantal leden van confessionele verenigingen aan — illustratief voor de confessionele herkomst van een belangrijk deel der socialistische vertegenwoordigers. Voorts vindt men een verhoudingsgewijs hoog aantal leden van politieke jeugdverenigingen en ideële jeugdverenigingen zoals de geheelonthoudersbeweging, de NJN, e.d.

(d) De VVD-leden vertonen de laagste organisatorische activiteit in jeugdverenigingen. Nog het meest komen sportverenigingen en algemene jeugdorganisaties zoals de padvinderij voor.

Naast gegevens over activiteiten in algemene jeugdverenigingen beschikken wij over informatie over lidmaatschappen in studentenverenigingen. In totaal 95 leden van de Tweede Kamer en 44 leden van

de Eerste Kamer, die aan ons onderzoek medewerkten, bezochten een universiteit. In tabel 29 geven wij allereerst aan, welk aantal leden lid was van enige studentenvereniging. Hierbij moet mede bedacht worden, dat sommigen van de ondervraagden in de oorlogsjaren studeerden, en dus niet in staat waren in vrijheid aan een studentenvereniging deel te nemen.

Tabel 29, lidmaatschap van gezelligheidsverenigingen of verenigingen op levensbeschouwelijke grondslag*

	Eerste Kamer		Tweede Kamer		beide Kamers	
	totaal universitair gevormd	lid van studentenvereniging	totaal universitair gevormd	lid van studentenvereniging	lid van studentenvereniging	% van universitair gevormden
PSP	2	1	3	1	2	40.0
PvdA	12	7	26	18	25	65.9
D'66	—	—	6	5	5	83.3
KVP	14	12	25	20	32	82.0
ARP	4	3	9	7	10	76.9
CHU	6	4	7	4	8	61.6
VVD	8	6	15	10	16	69.6
BP	—	—	1	1	1	100.0
SGP	—	—	2	1	1	50.0

* De weergegeven cijfers hebben betrekking op alle kamerleden, die een universitaire studie hebben gevolgd, in het midden gelaten of zij deze al dan niet hebben voltooid.

Uit tabel 29 blijkt dat het percentage leden van studentenverenigingen tussen de partijen niet sterk verschilt. De leden van D'66, de KVP en de ARP hadden hierin naar verhouding nog het hoogste aandeel. In tabel 30 geven wij voor elk der partijen een verdere onderverdeling van het soort studentenverenigingen, waarvan de kamerleden tijdens hun universitaire studie deel uitmaakten. Ruim de helft van de universitair-gevormden was lid van een gezelligheidsvereniging: KVP-leden en VVD-leden namen daarbij met resp. 29 en 16 van de gestudeerde fractieleden de hoogste percentages in. Stelt men daarnaast de vraag, in hoeverre onder de leden van gezelligheidsverenigingen sprake was van bestuursactiviteit, dan vindt men de hoogste cijfers niet bij de leden van de VVD of de CHU, maar bij de leden van de ARP, de KVP en de PvdA. Minstens 16 van de 20 leden van de PvdA en 17 van de

Tabel 30, soorten van studentenverenigingen, waarvan kamerleden deel uitmaken

partij	gezelligheidsverenigingen					ideële verenigingen				
	universitair gevormden	1 algemene corpora	2 unities en bonden	3 corpora aan confessionele universiteiten en hogescholen	4 katholieke gezelligheidsverenigingen	5 S.S.R.	6 NCSV	7 VCSB	8 overige studentenverenigingen	politieke studentenverenigingen
PSP	5	—	1	—	—	—	1	—	—	2
PvdA	38	8	3	—	4	—	20	—	—	12
D'66	6	2	—	—	—	1	—	3	—	2
KVP	39	2	—	13	14	—	—	—	2	2
ARP	13	—	—	6	—	2	—	—	5	4
CHU	13	5	—	—	—	—	—	—	2	—
VVD	23	12	1	—	1	—	—	—	1	—
BP	1	—	—	—	1	—	—	—	—	4
SGP	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
totaal	N = 140	29 (20.7%)	5 (3.4%)	24 (17.1%)	20 (14.3%)	4 (2.8%)	15 (10.7%)	4 (2.8%)	13 (9.3%)	24 (17.1%)
							82 (58.6%)			
							1 t/m 5			
							%			

* Onder overige studentenverenigingen worden o.m. begrepen buitenlandse- en regionale verenigingen (bv. Natio Frisica), (sub) faculteitsverenigingen met een sterk georganiseerd gezelligheidskarakter en voorts enkele kleinere groeperingen op ideële grondslag.

29 leden van de KVP, die lid waren van een gezelligheidsvereniging waren actief als bestuurslid, hetzij van de vereniging als zodanig, hetzij van een belangrijke subvereniging. Mr. Geertsema — zozeer in het populaire beeld de verpersoonlijking van rechtstreekse bindingen tussen corpora en politiek — neemt kennelijk geenszins een monopoliepositie in.

Uit tabel 30 blijkt voorts opnieuw het vertrouwde beeld wat de spreiding der partijen over de verschillend-gerichte gezelligheidsverenigingen betreft: een sterk 'verzuilde' keus van de leden van ARP en KVP; een veelal gecombineerde ervaring in een algemeen corps en de NCSV bij leden van de Christelijk-Historische Unie; een concentratie (op twee uitzonderingen na) van leden van de VVD bij de algemene corpora; en een sterke spreiding over de verschillend getinte verenigingen bij de van oorsprong meest heterogene PvdA.

In hoeverre het lidmaatschap van een gezelligheidsvereniging een factor was in de politieke recrutering laat zich niet nauwkeurig beantwoorden. Wij stelden wel de vraag, in hoeverre de kamerleden andere kamerleden uit deze of de vorige parlementaire periode reeds tijdens hun jeugd kenden. Uit een vergelijking tussen het lidmaatschap van studentenverenigingen en de frequentie van jeugdcontacten met andere kamerleden blijkt, dat een opvallende concentratie van dit soort contacten optreedt bij leden van de confessionele corpora en gezelligheidsverenigingen. Dit zou kunnen impliceren, dat deze confessionele studentenverenigingen een belangrijker contactfunctie tussen toekomstige politici hebben vervuld dan het geval blijkt te zijn bij de algemene corpora.

Wij hebben tenslotte pogen na te gaan, in hoeverre toekomstige kamerleden reeds tijdens hun studententijd lid werden van politieke verenigingen⁶². Onder de 95 universitair-gevormde Tweede Kamerleden vonden wij 19 leden (waarvan 11 bestuursleden) van politieke studentenverenigingen. Daarnaast gaven 21 leden spontaan te kennen reeds tijdens hun studententijd anderszins actief-politiek georganiseerd te zijn geweest; de getallen voor de Eerste Kamerleden (5 leden van politieke studentenverenigingen waarvan 3 bestuursleden en tenminste 10 anderszins politiek-actief) liggen nog op een ietwat lager niveau. Ervaring in expliciet-politieke studentenverenigingen vindt men hoofdzakelijk bij de leden van de PvdA. De leden van de confessionele partijen beperkten zich kennelijk tot het lidmaatschap van toch reeds-

⁶² In de enquête werd uitsluitend gevraagd of leden lid waren van specifieke politiek-gerichte studentenverenigingen. Velen antwoordden tijdens hun studententijd lid te zijn geweest van een politieke partij. Aangezien dit niet aan allen is gevraagd, geven de getallen in de tekst niet anders weer dan een minimumschatting aan politiek-georganiseerde activiteit tijdens de studentenjaren.

sterk gerichte verenigingen zoals de NCSV, SSR, katholieke gezelligheidsverenigingen aan de openbare universiteiten, of corpora aan confessionele instellingen van hoger onderwijs.

(d) *De voor het eerst uitgebrachte politieke stem* — De voor het eerst uitgebrachte stem is — indien men deze zowel met de politieke keuze van de vaders, als met de partij waarvoor het kamerlid thans zitting heeft vergelijkt — een indicatie voor de mate, waarin wisselaars reeds in hun jeugd afweken van het ouderlijk voorbeeld, of pas later hun politieke voorkeur wijzigden.

Wij vonden eerder dat in het geval van de Antirevolutionaire en Katholieke vertegenwoordigers sprake was van een hoge consistentie tussen ouderlijk milieu en huidige partij. Deze conclusie wordt nog versterkt door de stem, die zij voor het eerst uitbrachten: alle 22 KVP-leden in de Eerste Kamer, en 40 van de 42 KVP-vertegenwoordigers in de Tweede Kamer verklaarden ook op de katholieke partij te hebben gestemd zodra zij stemgerechtigd waren; slechts 1 lid verklaarde op een socialistische partij te hebben gestemd, en 1 lid gaf geen antwoord. Hetzelfde verschijnsel doet zich voor bij de AR-vertegenwoordigers: voorzover onze gegevens strekken⁶³, stemden alle AR-vertegenwoordigers in de Eerste en Tweede Kamer op de ARP zodra zij konden. Even consistent is thans het beeld van de CHU.

Ietwat gecompliceerder is het beeld voor de VVD en de PvdA. Alle VVD-ers in de Eerste Kamer (met één mogelijke uitzondering⁶⁴) waren van de begin af liberaal; ditzelfde geldt voor 14 van de 17 Tweede Kamerleden (van de vorige drie stemden er resp. twee voor de ARP en één voor een socialistische lijst bij hun eerste tocht naar de stembus). In het geval van de PvdA⁶⁵ stemden 28 van de 37 leden van de Tweede Kamer de eerste maal socialistisch; 7 andere leden verdeelden hun eerste stem over linkser lijsten (2), de vrijzinnig-democraten (2), de katholieke partij (1), en de liberale partij (2). In de Eerste Kamer stemden 15 leden van de aanvang af socialistisch; van de overige zes stemden telkens 1 lid oorspronkelijk resp. voor de vrijzinnig-democraten, de katholieke partij, de ARP, de CHU en de liberalen. Vergelijkt men de voornaamste keus van de vader met de eerste door het kamerlid uitgebrachte stem, dan is duidelijk dat in het merendeel der gevallen de overgang naar de partij, welke het kamerlid thans vertegenwoordigt, reeds plaats vond, toen deze voor het eerst aan de verkiezingen deelnam.

⁶³ Geen antwoord werd gegeven door een AR- en een CHU-kamerlid.

⁶⁴ Een lid van de VVD-fractie in de Eerste Kamer gaf op deze vraag geen antwoord.

⁶⁵ Twee leden van de Tweede Kamer en een lid van de Eerste Kamer van de PvdA gaven op deze vraag geen duidelijk antwoord.

(e) *De leeftijd waarop voor het eerst belangstelling ontstond voor het bekleden van een politieke functie* — Naast het ouderlijk milieu, activiteiten in jeugdverenigingen en de ontwikkeling van politieke voorkeuren, interesseerde ons de vraag, wanneer bij kamerleden de positieve bereidheid tot het aanvaarden van een politieke functie ontstond. Wij vroegen alle geïnterviewden daarom op welke leeftijd zij ongeveer voor het eerst belangstelling begonnen te koesteren voor het bekleden van een politieke functie. De vraagstelling gaf drie antwoordcategorieën: vóór 21 jaar, tussen 21 en 30 jaar, en na 30 jaar. Een aanzienlijk aantal leden in beide Kamers — 12 of 21,4% van de leden van de Eerste Kamer, en 25 of 17,7% van de leden van de Tweede Kamer — antwoordden spontaan, dat zij in feite nooit een duidelijke belangstelling voor het bekleden van een politieke functie hadden gehad. Indien men deze antwoorden mee verwerkt verkrijgt men de volgende verdeling tussen de leden van de beide Kamers:

Tabel 31, leeftijd waarop belangstelling ontstond voor het bekleden van politieke functies

leeftijd	Eerste Kamer %	Tweede Kamer %
voor 21 jaar	10.0	18.4
tussen 21 en 30 jaar	17.1	29.8
na 30 jaar	51.4	32.6
nooit belangstelling gehad	21.4	17.7
geen antwoord	—	1.4
	N = 70	N = 141

Uit tabel 31 is duidelijk, dat leden van de Tweede Kamer gemiddeld op jeugdiger leeftijd belangstelling voor het bekleden van politieke functies ontwikkelden dan leden van de Eerste Kamer. In alle vijf grote partijen in de Tweede Kamer verklaarde ongeveer de helft der leden reeds voor het dertigste jaar geïnteresseerd te zijn geweest in het verwerven van politieke functies. In de Eerste Kamer is iets meer sprake van een spreiding tussen de partijen; vooral de Christelijk-Historische en Liberale leden van deze Kamer legden in de aanvang weinig politieke ambitie aan de dag.

Teneinde de ontwikkeling van een belangstelling voor politieke functies ietwat nader te kunnen doorlichten, hebben wij het verband trachten na te gaan met twee andere factoren: de mate van politieke activiteit in het milieu van herkomst en het geboortjaar van de betrokken leden.

In tabel 32 blijkt een positief verband te bestaan tussen de jeugdige ontwikkeling van belangstelling voor politieke functies en de mate waarin vaders al of niet lid waren van een politieke partij.

Tabel 32, leeftijd waarop belangstelling ontstond voor politieke functies en lidmaatschap van een politieke partij door de vaders

leeftijd waarop belangstelling ontstond	alle leden van beide Kamers		
	totaal aantal leden	aantal vaders partijlid	% vaders partijlid
voor 21 jaar	33	22	66.6
tussen 21 en 30 jaar	54	30	55.5
na 30 jaar	82	36	43.9
nooit belangstelling gehad	40	21	52.5
onbekend	2	1	50.0

In beide Kamers verklaarden echter een aanzienlijk aantal leden — zelf afkomstig uit milieus met een hoge politieke activiteit als gemeten aan het al of niet bekleden van bestuurlijke of vertegenwoordigende functies door familieleden — dat zij ofwel pas na hun dertigste jaar, of zelfs nooit belangstelling voor het bekleden van een politieke functie hadden gehad. Het is niet mogelijk na te gaan of hier sprake is van een zekere verhulling van niettemin wel gekoesterde politieke ambities, of van een werving voor politieke functies van personen uit actieve politieke milieus, die aanvankelijk weinig zin vertoonden de voetsporen van hun vaders te drukken.

In tabel 33 geven wij het verband weer tussen het geboortjaar van de in 1968 zittende leden van beide Kamers, met de leeftijd, waarop voor het eerst bij hen belangstelling voor het bekleden van politieke functies ontstond.

Tabel 33, geboortjaar van in 1968 zittende kamerleden en leeftijd waarop voor het eerst belangstelling ontstond voor het bekleden van politieke functies

geboortjaar	alle leden van beide Kamers					geen antwoord
	totaal	belangstelling vóór 21 jaar	belangstelling tussen 21 en 30 jaar	belangstelling na 30 jaar	nooit belangstelling gehad	
		%	%	%	%	%
geboren voor 1910	63	9.5	23.8	44.4	22.2	—
geboren tussen 1911 en 1920	76	10.5	19.7	47.4	19.7	2.6
geboren tussen 1921 en 1930	55	23.6	36.4	29.1	12.8	—
geboren na 1930	18	33.3	27.9	11.1	22.2	—

Uit deze tabel blijkt, dat de nu jongere kamerleden gemiddeld op jeugdiger leeftijd belangstelling voor het bekleden van politieke functies koesterden dan zij die over het algemeen de halve eeuw gepasseerd waren. De verklaring voor dit verschijnsel kan in verschillende richtingen worden gezocht. Hebben oudere leden wellicht minder duidelijke herinneringen aan het moment, waarop zij interesse begonnen te tonen voor politieke posten? Was erkenning van politieke ambities in hun jeugd jaren wellicht minder *bon ton* dan thans het geval is? Is het beeld beïnvloed door de omstandigheid dat ouderen in het bijzonder ook in de Eerste Kamer zetelden? Wij zagen reeds, dat Eerste Kamerleden verhoudingsgewijs uit minder politiek-actieve milieus afkomstig zijn. Het is op zich ook niet erg verwonderlijk, dat nu nog jongere kamerleden naar verhouding een sterke politieke belangstelling koesterden: hadden zij deze niet gehad dan waren zij op dit moment nog niet tot kamerlid verkozen. Het is mogelijk, dat in de toekomst uit dezelfde generaties alsnog personen in de Kamers zullen arriveren, die niet op zo jeugdige leeftijd bepaalde politieke ambities ontwikkelden. Tenslotte zou men meer algemeen kunnen stellen dat bepaalde ervaringen: de crisis van de dertiger jaren, de tweede wereldoorlog, internationaal-politieke gebeurtenissen na 1945, politieke activiteit hebben gestimuleerd. Ook onder de kamerleden lijkt er sprake te zijn van duidelijke generatieverschillen, aan de hand van de 'wereld' waarin ieder van hen tot politieke belangstelling groeide.

VI DE CURSUS HONORUM DER KAMERLEDEN IN 1968, LEIDENDE TOT HUN CANDIDAATSTELLING VOOR EERSTE OF TWEDE KAMER

Tal van factoren kunnen invloed gehad hebben op de individuele candidaatstelling voor het lidmaatschap van de Eerste en Tweede Kamer. Voordat wij aan de hand van door de geïnterviewde kamerleden verstrekte antwoorden een zekere inventarisatie geven van deze redenen, rijst eerst de vraag langs welke politieke kanalen zij de Kamers bereikten. Hiervoor zijn in het enquêtemateriaal drie soorten gegevens beschikbaar: (a) informatie over de mate, waarin de kamerleden voor hun intreden in de Kamer bestuursfuncties in hun partij vervulden; (b) gegevens over de vraag in hoeverre kamerleden eerst een vertegenwoordigende functie vervulden in lagere vertegenwoordigende lichamen; en (c) een overzicht van niet-vertegenwoordigende, doch niettemin veelal duidelijk politiek-relevante functies door kamerleden bekleed.

(a) *Partijbestuursactiviteiten van leden der Eerste en Tweede Kamer in 1968* — In elk vraaggesprek vroegen wij de kamerleden te willen aangeven, in hoeverre zij vóór hun intrede in het Parlement lid waren

geweest van een partijbestuur, hetzij op plaatselijk, hetzij gewestelijk, hetzij landelijk niveau. In tabel 34 geven wij de antwoorden weer, zowel voor de beide Kamers, als voor de grootste fracties:

Tabel 34, bestuursfuncties vervuld in politieke partijen vóór candidaatstelling voor Eerste of Tweede Kamer

	Eerste Kamer	Tweede Kamer	beide Kamers	partijen in beide kamers tezamen				
	%	%	%	%				
				PvdA	KVP	ARP	CHU	VVD
was lid van landelijk bestuur	32.9	29.1	30.3	22.4	28.1	45.4	31.6	28.0
was lid van gewestelijk bestuur	30.0	24.8	26.6	25.8	26.6	31.8	31.6	20.0
was lid van plaatselijk bestuur	34.3	43.3	40.3	31.0	42.2	50.0	36.3	60.0
was nimmer lid van enig bestuur	44.3	35.3	37.9	44.8	42.2	27.3	36.8	16.7
N =	70	141	211	58	64	22	19	25

De getallen lopen niet sterk uiteen tussen de Kamers: in zowel de Eerste als de Tweede Kamer had omstreeks een derde van de leden in het landelijk partijbestuur zitting gehad voordat zij in de Kamer werden verkozen; in de Eerste Kamer is het percentage gewestelijke bestuurders marginaal hoger, in de Tweede Kamer is sprake van meer activiteit in plaatselijke besturen. De percentages zijn berekend op basis van de absolute getallen van de leden, die op enig moment in hun leven van een partijbestuur. Vele leden waren, uiteraard, in hun politieke loopbaan achtereenvolgens of gelijktijdig lid van besturen op meer dan één niveau. In hoeverre dit het geval was blijkt uit de onderste rij van tabel 34, waarin het percentage leden wordt aangegeven, dat nooit in enig partijbestuur zitting had, voordat zij voor het parlement candidaat gesteld werden. Vergelijkt men de beide Kamers, dan blijkt het percentage leden met ervaring in enigerlei partijbestuur iets groter in de Tweede Kamer dan in de Eerste Kamer. Bezieet men de afzonderlijke partijen, dan blijken de kleinere fracties van de VVD, ARP en CHU verhoudingsgewijs frequenter uit personen met een bestuurlijke ervaring in hun partijen te zijn gerecruteerd dan de fracties van de PvdA en de KVP. Dit verschil is markanter indien men de Eerste Kamerfracties van de partijen vergelijkt dan wanneer men de Tweede

kamerfracties beziet. De Eerste Kamerfracties van de kleine partijen tellen vrijwel zonder uitzondering personen, die actief partijbestuurder waren geweest; de Eerste Kamerfracties van PvdA en KVP zijn voor ongeveer de helft samengesteld uit personen zonder partijbestuurlijke ervaring. Ten aanzien van de Tweede Kamerfracties van de verschillende partijen lopen de cijfers minder uiteen. Doch ook dan valt op, dat in het bijzonder de grotere fracties van PvdA en KVP voor ongeveer twee-vijfde samengesteld zijn uit personen, die geen partijpolitieke activiteit in enigerlei bestuur aan de dag hadden gelegd, voordat zij tot de Kamer toetraden.

(b) *Candidaatstelling voor en lidmaatschap van lagere vertegenwoordigende lichamen voor intrede in het Parlement* — Het is uit buitenlandse onderzoekingen over recruitering van kamerleden bekend dat een der meest voorkomende politieke wegen daartoe het lidmaatschap van lagere vertegenwoordigende organen vormt⁶⁶. Wij stelden daarom twee vragen: (a) voor welk vertegenwoordigend lichaam de kamerleden het eerst in hun leven candidaat waren gesteld, en (b) in hoeverre zij ook daadwerkelijk lid waren geweest van een gemeenteraad, provinciale staten of de andere Kamer der Staten-Generaal. De uitkomsten op deze twee vragen zijn vermeld in tabel 35.

Tabel 35, candidaatstelling voor een lidmaatschap van andere vertegenwoordigende organen voor intrede in de Kamer, waarin het lid in 1968 zitting had

	Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	voor het eerst candidaat gesteld voor %	was voor intrede lid van %	voor het eerst candidaat gesteld voor %	was voor intrede lid van %
gemeenteraad	38.6	42.8	26.2	30.4
provinciale staten	21.4	48.6	19.1	18.4
andere kamer	8.6	10.0	2.8	4.2
kamer waarin lid thans zitting heeft	27.1	—	48.2	—
overige en g.a.	4.2	—	3.5	—
	N = 70		N = 141	

⁶⁶ Tussen 1900 en 1940 bekleedden meer dan twee-derde van de Franse *députés* voor hun intree in de Kamer het lidmaatschap van lagere vertegenwoordigende organen; tijdens de Vierde Republiek daalde dit deel tot ongeveer 2/5, zie Dogan, *op.cit.*, p. 79. In België had bijna drie-kwart van de leden van het parlement ervaring in lagere representatieve lichamen, zie F. DeBuyst, *La Fonction Parlementaire en Belgique mécanismes d'accès et images*, Brussel, 1966, pp. 129-130. In Duitsland had in 1957 61.6% van de toen in de Bondsdag zittende leden ervaring in gemeentereden of landsorganen, zie Gerhard Loewenberg, *Parlamentarismus im politischen System der Bundesrepublik Deutschland*, Tübingen, 1969, tabel 23, pp. 158-159.

Tabel 35 bevat enkele opvallende resultaten. Bezie men de vraag voor welk lichaam leden van Eerste en Tweede Kamer het eerst kandidaat gesteld werden in hun politieke loopbaan, dan blijkt dit voor leden van de Eerste Kamer aanzienlijk meer voor een der lagere vertegenwoordigende lichamen te zijn. Bijna de helft der in 1968 zittende leden der Tweede Kamer werd direct voor deze Kamer kandidaat gesteld zonder eerdere candidering voor raden of staten; dit cijfer was voor de Eerste Kamer slechts iets meer dan een kwart. Bezie men daarnaast, in hoeverre ook feitelijke ervaring in andere vertegenwoordigende lichamen aanwezig was voordat men tot de Kamer toetrad, dan blijkt het verschil nog vergroot. Tegen bijna 43% van de leden van de Eerste Kamer met ervaring in een gemeenteraad stond slechts 30% der leden van de Tweede Kamer, tegenover bijna de helft der leden met ervaring in de provinciale staten in de Eerste Kamer stond minder dan een vijfde in de Tweede Kamer. Ook cumulatie van het lidmaatschap van gemeenteraad en provinciale staten vindt men bij de Eerste Kamer veel sterker dan bij de Tweede Kamer. Duidelijk is, dat de Eerste Kamer verhoudingsgewijs dieper wortelt in gemeentelijke en provinciale representatieve organen dan de Tweede Kamer.

In hoeverre sprake is van een cumulatie van functies in partijbesturen en/of lagere vertegenwoordigende organen, voordat kandidaatstelling voor het parlement plaats vond, blijkt uit tabel 36; hierin wordt tevens een uitsplitsing naar de voornaamste fracties gegeven.

Vergelijkt men beide Kamers, dan blijkt een verhoudingsgewijs veel sterker cumulatie van politieke functies in besturen en vertegenwoordigende lichamen bij de Eerste Kamer dan bij de Tweede Kamer te hebben plaats gevonden, voordat men het Binnenhof betrad. De gedachte, dat Eerste Kamerleden minder in de politiek zouden wortelen behoeft derhalve nuancering; tegenover een verhoudingsgewijs geringere recrutering in de Eerste Kamer uit partijactivisten-sec staat een aanzienlijk hoger percentage personen met een veelvoudige ervaring in vertegenwoordigende functies.

(c) *Ervaring in andere politiek-relevante functies voor intrede in het Parlement* — Naast partijactiviteit en politieke activiteit in lagere vertegenwoordigende organen kunnen ook andere functies tot kandidaatstelling hebben geleid. Daarom geven wij in tabel 37 een uitvoerige opsomming van een aantal functies met een (mogelijk) politieke inhoud, die leden van Eerste en Tweede Kamer hebben bekleed voordat zij lid van het Parlement werden. Aangezien veelal van meer dan een positie sprake is geweest, is het totaal aantal hoger dan het ledental van de afzonderlijke Kamers of fracties. Uit deze tabel valt o.m. het volgende af te leiden:

Tabel 36, politieke ervaring van leden der Eerste en Tweede Kamer in 1968 opgedaan in partijbesturen en in gemeenteraden en provinciale staten voor hun kandidaatstelling

	PvdA		KVP		ARP		CHU		VVD		Totaal	
	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.
totaal	21	37	22	42	7	15	7	12	8	17	70	141
géén partijfuncties in partijbesturen	8	11	4	10	—	5	1	3	1	4	15	37
alleen functies in partijbesturen:	—	4	—	3	2	1	—	1	1	2	5	13
w.v. plaatselijk w.v. gewestelijk en/of landelijk	2	11	1	10	1	5	1	—	—	1	5	35
totaal	2	15	1	13	3	6	1	1	1	3	10	48
alleen lid van vertegenwoordigende lichamen	1	4	2	3	1	—	—	1	—	1	4	10
w.v. gemeenteraden	1	—	2	2	—	—	—	1	1	—	4	4
w.v. provinciale staten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
w.v. gemeenteraden en provinciale staten	1	—	3	1	—	—	—	1	—	1	4	3
totaal	3	4	7	6	1	—	—	3	1	2	12	17
bestuursfuncties en lid van vertegenwoordigende lichamen	2	5	3	7	—	2	—	1	2	5	7	20
w.v. bestuur en gemeenteraad	3	1	2	4	3	1	3	2	2	2	14	11
w.v. bestuur en provinciale staten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
w.v. bestuur en gemeenteraad en provinciale staten	3	1	5	2	—	1	2	2	1	1	12	8
totaal	8	7	10	13	3	4	5	5	5	8	33	39

Tabel 37, door kamerleden voor hun intreden in het parlement beklede functies

	E.K. aantal	E.K. %	T.K. aantal	T.K. %	PvdA		KVP		ARP		CHU		VVD	
					E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.	E.K.	T.K.
<i>politieke ambten</i>	6	8.6	2	1.4	2	—	2	2	1	—	—	—	1	—
minister/staatssecretaris	1	1.4	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
commissaris van de koningin	4	5.7	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	1	—
lid gedeputeerde staten	11	15.7	4	2.8	4	—	2	1	2	1	3	1	—	1
burgemeester	11	15.7	12	8.5	2	3	6	3	1	1	1	1	1	4
wethouder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>ambtelijke functies</i>	9	12.9	23	16.3	4	8	1	5	2	2	—	1	2	3
rijksambtenaar	10	14.3	10	7.1	4	5	3	4	1	—	1	1	—	—
ambtenaar bij provincie	5	7.1	6	4.3	2	1	2	1	1	1	—	—	—	—
of gemeente	—	—	4	2.8	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
lid rechterlijke macht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
beroepsmilitair	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
bestuurder maatschappelijke organisatie	4	5.7	5	3.5	—	—	4	3	—	1	—	—	—	1
werkgevers	10	14.3	13	9.2	3	3	6	9	1	—	—	—	—	—
werknemers	3	4.3	7	5.0	1	—	1	3	—	—	—	1	—	2
middenstand	4	5.7	20	14.2	1	4	2	5	—	—	—	3	1	2
boeren	7	10.0	13	9.2	—	4	2	3	—	—	—	2	1	1
overige	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>adviesorganen e.d.</i>	7	10.0	6	4.3	2	2	2	1	3	3	—	—	—	—
SER	2	2.9	10	7.1	1	1	1	3	—	—	—	—	—	4
PBO-organen	5	7.1	11	7.8	2	4	1	3	2	2	—	—	—	1
vaste commissies van advies en bijstand	70	—	141	—	21	37	22	42	7	15	7	12	8	17
totaal aantal leden														

(1) Onder de leden van de Eerste Kamer vindt men verhoudingsgewijs niet slechts veel (oud)leden van gemeenteraden en provinciale staten, doch ook meer wethouders, burgemeesters, personen die ervaring hadden als lid van Gedeputeerde Staten, alsmede leden, die voor hun intreden in het parlement een ministersportefeuille hadden beheerd.

(2) Het aantal vroegere rijksambtenaren is verhoudingsgewijs iets groter in de Tweede dan in de Eerste Kamer; dit geldt niet voor (oud)leden van de rechterlijke macht.

(3) Onder de leden van de Eerste Kamer vindt men een niet onaanzienlijk aantal (oud)bestuurders van werkgevers- en werknemersorganisaties; daartegenover valt het zeer hoge aantal (oud-)bestuursleden van boerenorganisaties in de Tweede Kamer op.

(4) Beziat men de afzonderlijke partijen, dan blijkt een spreiding van functies vooral te bestaan in de PvdA, de KVP en de ARP.

(d) *De candidaatstelling voor Eerste en Tweede Kamer* — De onder a-c genoemde maatschappelijke functies kunnen mogelijk een rol gespeeld hebben in de vraag, waarom kamerleden zijn gecandidateerd. Het candidaatstellingsproces zelf is echter complexer van aard; het verschilt van Kamer tot Kamer, partij tot partij, persoon tot persoon, tijdvak tot tijdvak. Voor het verkrijgen van een inzicht in de veelvoudige factoren die hun invloed kunnen hebben doen gelden stelden wij de kamerleden de volgende open vraag: "Zoudt u misschien kunnen zeggen welke omstandigheden tot uw candidaatstelling hebben geleid?" De antwoorden werden zo nauwkeurig mogelijk op een fichessysteem vastgelegd. Bij analyse hiervan kwamen wij tenminste een achttal factoren tegen, die min of meer frequent — en in onderling verschillende combinaties — een rol hebben gespeeld. Deze acht factoren worden hieronder genoemd, met enkele typerende voorbeelden uit de verkregen antwoorden:

1 — Deskundigheid

- De financieel-deskundige van mijn fractie was weggefallen; men zocht naar een opvolger. —
- De fractie had een specialist voor defensiezaken nodig. —
- Ik had altijd al politieke belangstelling en op een gegeven moment ben ik toen gevraagd als buitenland-specialist. —
- De 'aangewezen zetel' voor volksgezondheid kwam vrij; ik was door mijn werkzaamheden voor een kruisvereniging kennelijk de aangewezen man. —
- Ik was actief op juridisch gebied, hield lezingen over juridische onderwerpen. Ik kreeg daarom een specialistenplaats en werd meteen verkozen. —

2 — Specifieke bindingen met een maatschappelijke organisatie

- Ik was in '63 op een onverkiesbare plaats gesteld op eigen verzoek (te veel andere drukke functies). Maar in 1967 heb ik veel andere functies laten schieten. Ik was bekend in middenstandskringen. Dat heeft er toe geleid,

- dat ik wat hoger op de lijst werd gezet in 1967. Toen ben ik door opschuiving erin gekomen. —
- Ik genoot bekendheid op het platteland als voorzitter van een grote vakbond; ben toen in de kamer gekomen. —
 - Ik werkte in de vakbeweging (mijnwerkers) en kreeg door mijn werk bekendheid in de provincie. —
 - Ik vervulde de functie van algemeen secretaris van een boerenorganisatie; bovendien had ik ook algemene politieke interesse en was lid van het partijbestuur. —
 - Uit de kringen van de ambtenarenorganisatie kwam de wens naar voren, dat ambtenarenbelangen meer zouden worden voorgestaan in de Kamer. —
 - Ik werd vanuit de vakbeweging gevraagd voor de Tweede Kamer. Door een combinatie van agrarische deskundigheid en het verlangen een aantal vakbondsmensen in de Kamer te krijgen kwam ik toen op de lijst. —
- 3 — *Bekendheid door het eerder bekleden van een geprononceerde politieke functie*
- Ik was staatssecretaris geweest; had als zodanig enige bekendheid en ervaring in de politiek. —
 - Ik was nu eenmaal minister geweest; men wilde logischerwijs die ervaring vasthouden. —
 - Ik zat in een aantal belangrijke sociaal-economische functies. Mijn partij wilde mij toen in het openbare politieke leven hebben. —
 - Ik was nu eenmaal wethouder van X; als zodanig was ik bekend en had ik ook ervaring op het gebied van volkshuisvestingszaken. —
- 4 — *Werkzaam als beroepskracht aan een partijorganisatie, of een wetenschappelijke instelling die aan een politieke partij verwant is*
- Ik was werkzaam bij de Wiardi Beckmansstichting geweest; het partijbestuur wist dus wat ze aan me had. —
 - Ik was secretaris van de partij. Ik heb zes jaar neen gezegd, tenslotte ja; ik had nu eenmaal politieke ervaring. —
 - Ik was werkzaam bij de dr. Kuyper-stichting en had een aantal rapporten geschreven; werd daarna medewerker bij de A.R.-fractie en werd van deze functie uit gevraagd voor de kandidatenlijst. —
- 5 — *Algemene politieke activiteit in de partij zonder beroepsmatige bindingen*
- Ik had de partij helpen oprichten. Ik was altijd actief geweest, ook in verkiezingstijd met pamfletjes enz. Toen werd ik door de afdelingsvoorzitter opgebeld of ik kandidaat voor de Tweede Kamer wilde zijn, wel op een marginale plaats natuurlijk. De partij boekte toen winst, en zo ben ik er direct ingekomen. —
 - Ik denk dat ik gevraagd werd omdat ik secretaris was van de KVP in mijn gewest. Ik had veel spreekbeurten gehouden en de mensen hadden enig vertrouwen in me. Ik denk dat ze me daarom gevraagd hebben. Ik heb lang neen gezegd, maar tenslotte toegegeven. —
 - Door mijn jarenlange lidmaatschap van KVP-organen; het kamerlid in mijn district stelde zich niet meer herkiesbaar. —
 - Was langdurig lid van de partij en langdurig lid van het afdelingsbestuur; men had behoefte aan iemand van mijn vak; er is toen veel pressie op mij uitgeoefend. —
 - Ik was vrij actief als partijlid en bekleedde bestuursfuncties. Ik had zekere ambities en heb dit niet verborgen. In X zocht men nogal naar geschikte mensen. —
 - Als je voor de partij intensief bezig bent, wordt je voor dit soort functies

gevraagd: dat gaat bijna automatisch. —

6 — *Regionale bindingen*

- In verband met de Deltawet werd ik als Zeeuw gevraagd. —
- Het verlangen bestond in het gewest Y iemand naar het parlement af te vaardigen (a) die jong was, (b) die aldaar bekendheid genoot, (c) die uit de vakbeweging kwam. —
- Er was op dat moment een Utrechtse vacature te vervullen. —
- Ze wilden er een midden-brabander in hebben. —
- Het Noorden kon in 1963 een noorderling op een verkiesbare plaats krijgen. Daartoe was samenwerking van Friesland, Drenthe en Groningen nodig; de Groningers wilden geen „diep-Fries” hebben; ik was voor alle drie de provincies acceptabel. —

7 — *Vertegenwoordiging van een bepaalde (niet specifiek als zodanig georganiseerde) volksgroep*

- Men wilde ook een uitgesproken Nederlands-Hervormde op de lijst. —
- De partij moest nu eenmaal beginnen aan een vrouw in het parlement. —
- Ik weet niet waarom ik kandidaat gesteld werd. De fractie onderging een verjongingskuur. Ze wilden meer jongeren. Ik was verbaasd toen ze me op de lijst hadden gezet. —
- De opleiding en vorming van de werkende jeugd had een politieke aanpak nodig. Ik was een van de eersten, die daaraan werkte. Ik werd raadslid als pleitbezorger van deze groep, en dit leidde tot mijn kamerlidmaatschap. —
- Ik was een vertegenwoordiger van de Doorbraak. —
- Men had behoefte aan versterking van het R.K.-element in de PvdA. —

8 — *Persoonlijke bekendheid en bekendheid bij leiders van een politieke partij*

- Ik was lid van een discussieclub bij de familie Thomassen, waar behalve de wethouders, de fractievoorzitter e.a., veel jongeren gevraagd werden voor verfrissing van de ideeën. —
- Tilanus kende mij en heeft mij gepousseerd. —
- Romme zocht iemand voor de toekomst in de partij; ik was nog onbekend en kreeg een onverkiesbare plaats op een kwaliteitszetel. —
- Anema liet de fractie in Zuid-Holland weten, dat hij erop stond door mij opgevolgd te worden. —
- Vos, Suurhoff en Burger vonden dat ik meer ervaring moest krijgen in de actuele politiek. —

Naast deze acht factoren werden ook andere minder gemakkelijk te rubriceren factoren genoemd, zoals activiteiten in het verzet in de oorlog, druk vanuit een bepaalde theologische hoek, bekendheid door journalistiek werk e.d. De acht genoemde elementen kwamen voorts in tal van mixtures voor. Teneinde niettemin enigszins een indruk te krijgen van het belang van de verschillende factoren hebben wij de gegeven antwoorden volgens bovenstaande indeling gecodeerd. Waar meer dan een rubriek van toepassing was, hebben wij tot een maximum van drie mogelijkheden in rekening gebracht. Sommatie van de zo vastgelegde antwoorden gaf het resultaat van tabel 38. Tabel 38 geeft blijk van niet onbelangrijke verschillen tussen de reddenen van kandidaatstelling voor Eerste en Tweede Kamer. De leden van de Tweede Kamer noemden aanzienlijk vaker dan leden van de

Tabel 38, factoren bij de candidaatstelling van de leden der Tweede Kamer

	Eerste Kamer		Tweede Kamer	
	aantal	%	aantal	%
deskundigheid	18	25.7	50	35.5
specifieke bindingen met een maatschappelijke organisatie	12	17.1	30	21.9
bekendheid door het eerder bekleden van een geprononceerde politieke functie	26	37.1	14	9.9
werkzaam als beroepskracht aan een partijorganisatie of in een wetenschappelijke instelling, die aan een politieke partij verwant is	2	2.9	9	6.4
algemene politieke activiteit in de partij zonder beroepsmatige bindingen	14	20.0	48	34.0
regionale bindingen	13	18.6	26	18.4
vertegenwoordiging van een bepaalde (niet als zodanig georganiseerde) bevolkingsgroep	3	4.3	35	24.8
persoonlijke bekendheid en bekendheid bij leiders van een politieke partij	15	21.4	11	7.8
andere redenen	8	11.4	19	13.5
	N = 70		N = 141	

Eerste Kamer:

- actief-zijn in de eigen politieke partij;
- specifieke deskundigheid;
- als representatief kunnen gelden voor een bepaalde maatschappelijke groepering ('jongeren', 'vrouwen', een 'kerkelijk gezindte' etc.), zonder dat daarmee speciale organisatorische banden bestonden.

Leden van de Eerste Kamer daarentegen noemden meer veelvuldig:

- persoonlijke bekendheid als gevolg van het bekleden van een politieke functie, zoals minister, burgemeester;
- bekendheid als persoon bij leidende figuren in de partij.

Weinig verschillen tussen de Kamers treden aan de dag bij:

- elementen van regionale vertegenwoordiging;
- bestuurlijke bindingen met bepaalde maatschappelijke organisaties;
- de relatief niet bijzonder belangrijke factor van beroepsmatige bindingen aan een politieke partij of een daarmee verwant instituut.

De verschillen tussen de Kamers lijken duidelijker te zijn dan die tus-

sen de partijen. Voorzover deze aanwijsbaar zijn blijkt:

- een verhoudingsgewijs grote betekenis van organisatorische bindingen met maatschappelijke organisaties en groepen bij de KVP en de ARP;
- een relatief sterke accentuering van overwegingen van specifieke deskundigheid bij de PvdA, de VVD en de Tweede Kamerfractie van de ARP;
- een zekere nadruk op persoonlijke bekendheid door het bekleden van politieke ambten bij de Eerste Kamerfracties van de drie confessionele partijen;
- een relatief geringe betekenis van partij-activiteiten bij de KVP;
- de onbelangrijke plaats van regionale overwegingen bij de Partij van de Arbeid.

Tabel 38 bevat een inventarisatie van de factoren, die naar het oordeel van de Kamerleden tot hun candidaatstelling hebben geleid. Men kan hiermede vergelijken de antwoorden, die zij gaven op een gesloten vraag naar de verschillende eisen waaraan naar hun oordeel een goed kamerlid zou moeten voldoen (tabel 39).

Tabel 39, oordeel over verschillende vereisten waaraan een goed kamerlid dient te voldoen volgens leden der beide Kamers (N=211)

	erg belangrijk	belangrijk	tamelijk belangrijk	weinig of niet belangrijk	geen antwoord
	%	%	%	%	%
algemene politieke ervaring en inzicht	73.0	19.4	3.8	3.3	0.5
algemene deskundigheid	56.7	32.2	8.1	2.4	0.5
solidariteit met de ideeën van de partij	50.7	33.6	9.5	5.7	0.5
actief lid van de partij	31.3	36.5	15.6	16.6	—
technische deskundigheid op een bepaald terrein	23.2	43.1	23.2	10.4	—
regionale vertegenwoordiging	10.9	28.0	33.2	26.5	1.4
persoonlijke bekendheid in het land	10.4	35.5	24.6	27.5	1.9
populariteit bij de kiezers	5.7	26.5	27.5	38.9	1.4
vertegenwoordiging van een bepaalde maatschappelijke groep	3.8	17.1	32.2	45.5	1.4

Ofschoon sprake was van een grote spreiding van antwoorden, geeft een optelling van de uitgesproken oordelen een tamelijk duidelijk beeld

van de volgorde van belangrijkheid der verschillende genoemde eisen die kamerleden aan goede kamerleden menen te moeten stellen. In volgorde van afnemende belangrijkheid worden in beide Kamers⁶⁷ genoemd: algemene politieke ervaring en inzicht, algemene deskundigheid, solidariteit met de ideeën van de partij, actief lid zijn van de partij, technische deskundigheid op een bepaald terrein, regionale vertegenwoordiging, persoonlijke bekendheid in het land, populariteit bij de kiezers en vertegenwoordiging van een bepaalde maatschappelijke groep. Factoren van algemene politieke en specifieke deskundigheid, alsmede partijactiviteiten scoren hoger dan factoren, die men zou kunnen beschouwen als van meer direct electorale of vertegenwoordigende aard.

VII SAMENVATTING

Het voorgaande bevat voornamelijk een beschrijvende analyse van een aantal factoren, die tegen de achtergrond van bepaalde sociale milieuomstandigheden invloed kunnen hebben gehad op de politieke recrutering van kamerleden. Het bronnenmateriaal was een mondelinge enquête, gehouden onder de leden van de Staten-Generaal in 1968, waarin althans voor deze eerste analyse voornamelijk gebruik moest worden gemaakt van gesloten vragen⁶⁸. Het onderzoek verkreeg de medewerking van vrijwel alle leden van de grotere partijen in Eerste en Tweede Kamer. De geboden gegevens zijn daarom redelijk compleet. Voor een meer diepgaande analyse bestaat niettemin één fundamentele beperking. Het onderzoek heeft betrekking op een naar verhouding klein parlement, dat in vele fracties verdeeld is. De getallen worden daarom in het bijzonder voor de middelgrote en kleinere partijen zo klein, dat de invloed van toevallige individuele omstandigheden op de verdeling der karakteristieken een bovenmatig effect kan uit-

⁶⁷ De getallen zijn voor beide Kamers samengevoegd, aangezien slechts zeer geringe afwijkingen tussen de Eerste en Tweede Kamer bleken te bestaan.

⁶⁸ De interviews werden, behalve door een aantal stafleden van de afdeling Politieke Wetenschap aan de Rijksuniversiteit te Leiden, afgenomen door de volgende personen, voor het merendeel als stafleden verbonden aan andere universitaire instituten: mevrouw Mr. W. van Ham-Wagner, mevrouw Mr. O. Scheltema-de Nie en mevrouw Mr. A. Th. Wolterbeek-Matlung (afdeling staats- en administratief recht, R.U., Leiden); mevrouw Mr. S. V. Hoogendijk-Deutsch (afdeling staats- en administratief recht, G.U. Amsterdam); mevrouw M. Jonkers-Romme en mejuffrouw M. Peters (R.K. Universiteit, Nijmegen); Dr. L. Th. Koopmans en Mr. A. A. M. F. Staatsen (afdeling staats- en administratief recht, R.U. Groningen); Drs. F. Heunks (Katholieke Hogeschool, Tilburg); alsmede door mejuffrouw F. Bosman, mevrouw A. P. Daalder-Neukircher, mevrouw Drs. A. de Vries-Dubbeldam, mejuffrouw A. H. Gosses en mevrouw M. J. M. Scheffer-van der Veen.

oefenen. Het onderzoek bevat bovendien een momentopname. Slechts historisch onderzoek over langer termijn en hernieuwd onderzoek kunnen deze beperkingen naar tijd en getal in de toekomst te boven komen.

Met vooropstelling van deze reserves vatten wij enkele voorlopige conclusies van het onderzoek samen. Deze hebben betrekking op overeenkomsten en verschillen tussen de Kamers en op verschillen tussen de voornaamste politieke partijen.

(1) *Eerste Kamer en Tweede Kamer in 1968* — In de samenstelling van Eerste en Tweede Kamer in 1968 vonden wij weinig of geen verschil in de hoogte van het milieu van herkomst van leden der Eerste en Tweede Kamer als groep genomen. Eertijds bestaande verschillen in de mate van universitaire vorming van de fracties zijn in 1968 verdwenen. Ook naar beroepsachtergronden bleken de verschillen geringer dan in het stereotype beeld van Eerste en Tweede Kamer veelal wordt aangenomen.

De gedachte, dat de Tweede Kamer eerder zou zijn samengesteld uit specifiek-politieke personen dan de Eerste Kamer behoeft nuancering. Bezieet men het familiemilieu van de leden der Eerste Kamer, dan blijken deze ietwat sterker verwant aan (vroegere) leden van de Staten-Generaal en aan hogere ambtenaren, dan leden van de Tweede Kamer. Zij brachten hun jeugd meer door in de grote steden van de Randstad Holland. Zij bereikten hun lidmaatschap van de Eerste Kamer door een aanzienlijk grotere politieke activiteit in lagere vertegenwoordigende organen dan leden van de Tweede Kamer. Zij waren ongeveer gelijkelijk actief in partijbesturen op landelijk niveau en actiever dan Tweede Kamerleden in gewestelijke besturen. Stelt men daar de leden van de Tweede Kamer tegenover, dan blijken deze van huis uit afkomstig uit politiek ietwat sterker geëngageerde milieus. Hun ouders hadden een wat sterker belangstelling voor politiek, en waren actiever in het bekleden van partijfuncties. Meer leden van de Tweede Kamer dan van de Eerste Kamer hadden in hun *directe familie* personen, die een actief politiek leven leidden of leidden, zij het veelal in lagere vertegenwoordigende lichamen. Tweede Kamerleden zijn meer afkomstig uit de 'buitenprovincies' en het platteland. Zij waren gemiddeld op jeugdiger leeftijd geïnteresseerd in het bekleden van politieke functies en vertoonden een ietwat sterker politieke activiteit in *plaatselijke* partijbesturen dan Eerste Kamerleden. Bij hun kandidaatstelling speelden factoren als actief zijn in de partij, representatief zijn voor bepaalde maatschappelijke groeperingen, en een technische specialisme een grotere rol dan voor leden van de Eerste Kamer. Deze laatsten dankten hun kandidaatstelling meer aan persoonlijke bekendheid door ervaring in andere politieke functies en aanraking met leidende

politieke persoonlijkheden. De verschillen zijn echter veelal niet bijzonder groot.

Bij de waardering van deze gegevens zal men aandacht moeten schenken aan een aantal technische verschillen tussen Eerste en Tweede Kamer.

(a) Een belangrijke factor is de geringere omvang van de Eerste Kamerfracties vergeleken met de Tweede Kamerfracties. Het aantal absolute plaatsen is beperkt; hierdoor kunnen bij een vernieuwing van de Kamers ook een minder groot aantal personen tot de Kamer toetreden. Deze factor is nog versterkt door de uitbreiding van het ledental in 1956; ofschoon Eerste en Tweede Kamer met een gelijk *percentage* in ledental groeiden, was opnieuw het absolute *aantal* nieuwe plaatsen groter. De grotere omvang van de Tweede Kamerfracties geven meer ruimte voor een afweging naar regionale herkomst, maatschappelijke groepen, en technische deskundigheid. Ook neemt het belang van opschuivingsmogelijkheden op de lijsten toe, waardoor soms personen in de Kamer kunnen arriveren wier plaatsing op de lijst oorspronkelijk meer een reden van politieke opportuniteit vormde dan een bewust verlangen de betrokkenen ook in de Kamer te brengen.

(b) De Tweede Kamer telde in 1968 vertegenwoordigers van een aantal partijen, zoals D'66, de SGP en het GPV, die geen zetels in de Eerste Kamer hadden. Het beeld voor de Eerste Kamer is daarom sterker door de vijf grootste politieke partijen bepaald.

(c) De leden van de Eerste Kamer waren in 1968 gemiddeld ongeveer tien jaren ouder dan de leden van de Tweede Kamer. Voorzover leeftijds- en generatieverschillen politieke betekenis hebben, moeten deze mede bij de duiding van de gevonden verschillen tussen de Kamers in aanmerking worden genomen.

(d) Zowel de candidaatstelling als de verkiezing van leden van de Eerste Kamer voltrekt zich in kringen, die beperkt zijn tot het actieve partij kader. Een bewuste balancerende van lijsten om redenen van electorale populariteit is daarbij van minder gewicht. Dit is een mogelijke verklaring voor de omstandigheid, dat de leden van de Eerste Kamer naar verhouding meer afkomstig zijn uit traditionele milieus; zowel naar godsdienstige herkomst als trouw aan het ouderlijk politieke milieu vertoont de Eerste Kamer een sterker orthodox beeld dan de Tweede Kamer.

(e) Het lidmaatschap van de Tweede Kamer stelt geheel andere eisen dan het lidmaatschap van de Eerste Kamer. Het ambt van Tweede Kamerlid is steeds moeilijker met andere functies te combineren. Overwegingen van beschikbaarheid en persoonlijke voorkeur stellen daarom minder nauwe grenzen voor de candidaatstelling voor de Eerste dan voor de Tweede Kamer. Niet toevallig vindt men in de Eerste Kamer veel dragers van politieke ambten, een belangrijk aantal hoogle-

raren, een niet onaanzienlijke groep bestuurders van maatschappelijke organisaties, en vroegere prominente politici, die nog altijd contact met het politieke leven willen behouden zonder daaraan hun leven nog te kunnen — of te willen — wijden.

(2) *Verschillen tussen de politieke partijen* — Bezie men de politieke partijen dan vindt men zowel verschillen in algemene ligging, als in specifieke interne structuren.

Uit onze gegevens over de hoogte van het sociale milieu bleek, dat in verschillende partijen sprake was van een sterke sociale mobiliteit. Dit gold het meest voor de ARP, de KVP en de PvdA. De vertegenwoordigers van de VVD en de CHU waren naar verhouding sterker afkomstig uit hogere maatschappelijke milieus.

Zowel naar religieuze gezindte als naar politieke oriëntatie was sprake van een zeer hoge mate van 'orthodoxie' over twee generaties bij de ARP, de KVP en in iets mindere mate bij de CHU. Van de twee grootste niet-confessionele partijen bleek de VVD meer traditioneel-'links' van politieke en godsdienstige herkomst dan de PvdA. Een zeer groot aantal PvdA-leden, vooral in de Tweede Kamer, was afkomstig uit van oorsprong niet-socialistische kringen.

De partijen verschillen in vrij belangrijke mate in de intensiteit van het politiek engagement van het familiemilieu. Gemeten aan verschillende indicatoren: politieke belangstelling en partijlidmaatschappen van de vaders, politieke activiteit van vaders en familieleden, activiteiten in jeugdverenigingen, vroege belangstelling voor het bekleeden van politieke functies e.d., tekent zich een zekere verdeling tussen de partijen af van intense politieke activiteit naar geringe activiteit volgens de lijn orthodox-protestantse partijen — socialisten - katholieken - liberalen. Naast de ARP neemt over het algemeen ook de CHU hierin een hoge plaats in. De plaatsing van de socialisten is mede bepaald door de verhoudingsgewijs geringe politieke activiteit in het milieu van herkomst van PvdA-kamerleden die zelf niet uit socialistische kring afkomstig waren. Deze verdeling lijkt in overeenstemming met meer algemene tendenties in de Nederlandse politiek, bepaald door historische verschillen en sociologische achtergronden: een sterk-organisatorisch onderbouwde leiderschapsclaim aan de kant van de orthodox-protestantse partijen; een relatief scherpe politieke activiteit onder traditioneel-socialistische milieus; een wellicht mede uit te vroeg succes geboren gebrek aan politieke belangstelling in liberale kring — ietwat getemperd door een zekere traditie tot activiteit bij bepaalde families; en een verhoudingsgewijs zwakke activiteit onder de wat licht-schuwe, liefst van de politiek weg-kijkende katholieken.

Daarnaast zijn ook zekere verschillen merkbaar als gevolg van interne structuurverschillen. Traditioneel kon men de Nederlandse partijen

naar de verdeling 'parti de masse' en 'parti de cadre' als volgt rangschikken: ARP - PvdA - KVP - VVD - CHU; jongere partijen als D'66, de PSP en de Boerenpartij vallen nog duidelijker in de laatste categorie. Onder meer aan de hand van gegevens over de kandidaatstelling, kan men zekere verschillen tussen de partijen afleiden. In 'partis de masse' als de ARP, KVP en PvdA vindt een duidelijker weging plaats naar maatschappelijke groeperingen, regionale partijactiviteit en technische deskundigheid dan in de 'partis de cadre' valt aan te tonen. Bij de KVP is daarnaast sterker dan bij de ARP en de PvdA sprake van een recrutering van personen op basis van niet-direct politieke criteria. In onze vragen omtrent kandidaatstelling vonden wij bij KVP-leden steeds weer voorbeelden van personen, die aanvankelijk niet in een politieke functie waren geïnteresseerd, doch door een combinatie van functionele bindingen en geografische overwegingen ook voor hen zelf onverwacht tot het kamerlidmaatschap waren gekomen. Bij de PvdA daarentegen, en ook bij de ARP, was veeleer sprake van intense persoonlijke betrokkenheid bij politieke problemen.

Tenslotte doet zich ook het al eerder bij de beschouwing van de beide Kamers genoemde verschijnsel van verschillen in de omvang der fracties gevoelen. De grotere omvang van de fracties in de Tweede Kamer alsmede van de PvdA- en KVP-fracties in de Eerste Kamer geeft een grotere ruimte voor een zekere spreiding naar politieke ervaring en deskundigheid. Deze ruimte is vooral voor de kleinere Eerste Kamerfracties niet in dezelfde mate aanwezig. Dit verklaart wellicht, waarom in deze fracties sprake is van een zekere verdichting van ervaringen in andere politieke functies, zoals het lidmaatschap van lagere vertegenwoordigende lichamen en activiteiten van partijbesturen.

DEKOLONISATIE EN ONTWIKKELINGSPERSPEKTIEVEN IN AFRIKA

door M. R. Doornbos

Teleurstelling en scepticisme zijn kenmerkend geworden voor beschouwingen over politieke ontwikkeling in Afrika. Gebeurtenissen van een kleine tien jaar geleden, aangeduid als het begin van het dekolonisatieproces, de opkomst van nationalisme, en de confrontatie tussen kolonistoren en gekoloniseerden, worden nu aanmerkelijk anders beoordeeld dan toendertijd.

De feiten zijn dezelfde gebleven, maar hun betekenis is veranderd: Afrikaanse landen werden onafhankelijk en Afrikaanse leiders namen het bewind over van Europese. Er werden politieke bewegingen opgericht, eisen gesteld en beloften gedaan, en telkens weer culmineerde een serie van politieke acties en conferenties in een plechtige overdracht van soevereiniteit. Constituties, volksliederen en vlaggen waren de onmiddellijk zichtbare resultaten van dit soort ontwikkelingen en keer op keer leidde een gevoel van bevrediging over het bereikte tot hoge verwachtingen voor de toekomst.

Tien jaar geleden werd deze fase doorgaans als positief beoordeeld, gezien als het begin van een progressief proces van ontwikkeling en opbouw op velerlei terrein. Nu echter is het oordeel kritischer en minder optimistisch¹.

Afgaande op wat veelal na onafhankelijkheid gevolgd is, of niet gevolgd is, oordelen sommigen, dat dekolonisatie, behalve in formele zin, nog steeds op zich laat wachten. Er is wijdverspreide teleurstelling over het uitblijven van de beloftes en plannen, ook al tast men vaak in het duister over de oorzaken van dit falen. Het 'nationalisme' van die tijd is daarmee ook in een ander licht komen te staan. Politieke leiders hadden zich opgeworpen in naam van de 'natie', al moest daar nog vorm aan gegeven worden, en wekten verwachtingen dat zij zich vooral zouden inspannen voor het bevorderen van nationale eenheid en welvaart. Er was slechts weinig aandacht voor de mogelijkheid dat de 'nationalistische' claims wellicht als mom zouden kunnen dienen om nieuwe politieke elites in het zadel te helpen, elites die zich daarna niet al te zeer zouden beijveren voor de bevolking die ook deel uitmaakte van de 'natie'. Deze mogelijkheid wordt nu, achteraf, zeker meer serieus genomen. Tenslotte ligt hierin ook een herwaardering van de confrontatie met de kolonistoren in besloten: kwam onafhankelijkheid eigenlijk wel tot stand onder druk van het nationalisme en dient

¹ Een vergelijking van de eerste en tweede druk van Ken Post, *The New States of West Africa*, Penguin Books, 1964 en 1968, is in dit opzicht illustratief.